Tevgera Kurd di serdema nuh û neha de

Akadimiya Zanistîya Yeketîya Sovyêtê û Akadimiya Zanistîya Ermeniya Sovyêtê; Mosko, di sala 1987 de
Civata Serpereştîya Derxistinê:

M. A. Hesretyan (Serpereştîyê Berpirsiyar)
M. C. Lazerêv
S. X. Mugoyan

Çapxana Nauka, ya beşê Bingehê Wêjeya Rojhilat.

Werger Dr. M. S. Cuma

Navrok

Pêşgotin 3

Derîyê Yekem 8
Perçê Yekem 8
Raperînên Kurdan di pêşîya sedsalê nozdehan de 8
Xebat ji bona Serxwebûna Kurdistana Jêrî di salên 1820/1840 de 14
Tevgera Kurd di qonaxa Cenga Qerim de di pêncîyên sedsalê nozdehan de 27
Tevgera Kurd di şêst û heştîyên sedsalê nozdehan de 35
Tevgera Kurd di bin Rêberîya Ubeydulah de 45

Pêşgotin

Kurd yek ji kevtirîn Miletên rojhilata nêzîk û navînî tête biderkevtin. Kurdan şopên pir diyar di mêjûwa heremê de dane bihiştin; herwehajî pêrejî bigir ew di tevaya bûyînên derbasbûyî de hatine bibeşdarîkirin. Jiber hebûna ferhenga wanî bi serê xwe ve Kurd bi rengekî mezin ve ji bona pêşvexistina remanê di navbera Miletên Turk, Iranî û Welatên Ereban de hatine bibeşdarîkirin.

Di serdema meyî niha de pirsiyarîya Kurd ji xwe re giringbûneke gewretir dayite biwergirtin. Cewhera vê kêşê ji alîyekî di berzbûna şiyarbûna Milîyî Kurdan de di xebata wanî qehremanîyî nebez de ji bona rizgarîkirina wanî welatî de tête biwênekirin û ji alîyê din de di dujminatîya Rêjimên Serdarên Kurdistanê de tête biderkevtin, yên ku wan Kurdistan di navbera xwe de dane veparvekirin, yên ku ew bi mafên Milî Miletê Kurd ve pê nayêtin birûniştin.

Di serdema meyî neha de -li gora serjimarê de- di

rojhilata nêzîk de bigir 20. melyon Kurd têtin bijîyandin. Ji wan:

10. milyon li Turkîyê de
6. milyon li Iranê de
3. milyon li Iraqê de
1. milyon li Suryê de

Pirsiyarîya kurd bes tenê li ser rewş û zînetên Dewletên rojhilata nêzîk û navîn de dide bikêrkirin, lêbelêjî herwehajî ew li ser pêwendîyên di navbera wan Dewletan de bi xwe jî ve dide bikêrkirin, herwehajî pêrejî ew li ser ramyarîya Dewletên rojavayî jî de di vê heremê de dide bikêrkirin, yên ku ew her û her didin bikarkirin, da ku ew tevgera kurdan ji bona armancên xweyî impiryalî bidin bikaranîn, pêrejî ew berê biyekkirina hêzên Kurdan ji bona xebata wanî dadwerîyî rizgarîkirinê didin bikelemkirin.

Li mêjûwa Kurdî kevnar û herwehajî ya di sedsalên navînê de jî bi rengekî pir kêm ve lê hatîye bigerandin, evayajî bi xwe jî ve bi pileyekî berz ve li ser lêgerandina mêjûwa Kurd de di demên tên de dide bikêrkirin. Lêbelê di dema meyî niha de divên lêgerandinên pir bi nerx ve ji bona rengên taybetî û giştî ji pêşveçûna pêwendîyên Civakî û Abûrî di Kurdistanê de bêtin bixwendekarîkirin. Jimarên pir lêgerandinan li ser mêjûwa Kurd de di serdema nuh û niha de bi rengekî baştir ve li nik me, li Yekitîya Sovyêtê de û herwehajî li derve de hatine biçapkirin. Lêbelê beşekî mezin ji van karên dawî tevî

lênerîna wanî yekalî jî li ser mêjûwa Miletê Kurd de û herwehajî pêrejî encamkirineke zanistîyî rast li ser pêkhatina Civakî, Siyasî û Rehî de li Kurdistanê de ne hatîye bikirin, hêjîbêtir ew lêgerandinên hanê bi destkarîyên gewre ve di rastîyê û bûyînên mêjûwê de bi diyar ve têtin binîşankirin. Ev encamkrinên hanê ji siyaseta Mîrîyî van Dewletên heremê têtin biderkevtin, yên ku ew hebûna serbixweyî Milîyî Kurd û pêwistîya bi pêrûniştina mafeyên wanî Milî didin binayînîkirin.

Hin ji karên Nivîskarên Ewropa Rojava li ser mêjûwa serdema nuh û nemaze dema niha de bêtir hatine birawestandin; tevlivêjî de ew ligel daxwazên zanistîya mêjûwî nuh de nayêtin bilihevkirin. Tevî ku ew bi rengekî bazirganî jî ve hatine bidanîn, her û her ew piştgirtina rawestandina siyasîyî Dewletên Rojavayî di Rojhilata nêzîk û navînê de didin bigirtin, yên ku wan bi diyar ve pir destanên gewre bi serê Gelê Kurd ve dane bianîn.

weha lêgerandinên mêjûwa serdema nuh û nehayî Gelê Kurd hêjî beramberî bi pir kelemên mezin ve têtin bikirin, yên ku ew divêtin ji ber wê bêtin bihilanîn. Jiber vê yekê pêşkeşkirina lêgerandineke giştîyî lihevhatî di mêjûwa Miletê Kurd de di serdema nuh û niha de bi niyazmendîyekê ve ji daxwazên serdema nuh bi xwe ve tête biderkevtin.

Ev lêgerandina zanistîyî berê xebata bi hev re ji Karnasan di berê Kurdî de, yên ku ew di Fêrgeha Rojhilat de didin bikarkirin, ya ku ew bi Akadimîya Zanistîya Yekitîya Komarên Sosyalistîyî Sovyêtê (Y.K.S.S.) ve û bi Fêrgeha Rojhilata Akadimîya Zanistîyî Komara Erminya Sosyalistîyî Sovyêtî ve tête vegirêdan, hîç gûmanekê li ser binerxbûna zanistî û siyasîyî ji vê Nivîsta hanê re nahêle bête bihiştin û ev ne bi lihevhatinekê ve tête biderkevtin,

ku karekî bi vî rengê hanê ve di cara pêşî de ji bal Karnasên Sovyêtê de di warê Kurdan de tête biafirandin. Li Yekitîya Sovyêtê de pir cih têtin bidîtin, yên ku ew di warên Kurd de li ser mêjûwê, wêje, zinistîya ziman û zanistîya rehê de didin bikarkirin. Karnasên Sovyêtî di warên Kurdî de bi beşdarbûneke hêja ve di lêgerandin û lêkolandinên mêjûyî de didin bikarkirin. Heger ku ne ji kar û barên wanî bi nerx ba, dê ev karê di nava destên me de tête bidîtin, dê me ew nikarîba bida bikirin.

Koma Nivîskaran ji bona vê nivîsta hanê tevaya alîyê mêjûwa vê dema lêgerandinê li berxwe de nedane bidanîn; jiber ku berê firehbûna vê lêgerandinê rê pê nade bidan; herwehajî pêrejî berzbûna pileyê zanistîyê ji bona pir alîyan di vî warê hanê de hêjî nihatîye biderkevtin; lêbelê hêjî ew li bende gerandinên tên de çavdêrîyê didin bikirin.

Danervan bi xurtî ve li ser yek deqeke mêjûyî de dane bigêrdan, bi rastî jî ve ew bi xwe ve bi giringtirîn alî ve tête biderkevtin, lêbelêjî hêjîbêtir ew her tiştî dide bidiyarkirin.

Êv lêgerandina hanê şêweyê giştîyî tevgera Kurd dide bieşkerekirin. Ev tevgera Kurd, carcaran ji Rûniştvanên Kurd li Erminya Rojava de, di wan Wilayetan de mîna Siwasê, Erzeromê, Wanê, Bedlîsê, hd. beşek jê bû. Armanca vê lêgerandinê çilobûna pêkhatin û pêşveçûna xebata Kurd ji bona azadîyê û mafeyên demokrasî, herwehajî qonaxên pêkhatîna xebata neştîmanîyî rizgarî-kirinê, idyolocîya tevgerê û berên wêyî siyasî, pêrabûnên sazmendî û partîyên siyasî, guhertina pêwendîyên hêzên civakîyî çînî di nava civaka Kurd de, herwehajî wênekirina vê li ser xebatê de ji bona mafeyên milîyî demokrasî tête bidîtin.

Ev karê hanê alîkarîya Merov dide bikirin, ku Merov nêrînekê bikaribe li ser xebata qehremanîyî Gelê Kurd de beramberî Serdarîya Bêganê ji bona sexwebûna milî û rizgarîkirinê bide biavêtin, ya ku ew hêjî nihatîye bipayînîkirin.

Nivîskar bi tevaya alîyên xebata azadîya Kurd pê têtin birûniştin, ya ku ew ne ji hemû alîyan de mîna hev hatîye biderxistin, lê ew bihêvîdarîn, ku bi vî rengê jî hanê ve dê ev lêgerandina hanê bi alîkar ve bête biderkevtin, da ku yekek ji kêmanîyên zanistîya Sovyêtî de di warên Kurdî de bête bihilanîn, herwehajî dê ev karê hanê jî mîna bingehekî xurt ji bona lêgerandinên din di tevaya mêjûwa Kurd de bête bidanîn.

Di koma vî karê hanê de (Tevgera Kurd di Serdema Nuh û Niha de) têde têtin bibeşdarîkirin:

M. A. Hesretyan (Beşê Kurdê Turkîyê)
C. C. Celîlî (Beşê I)
O. I. Cigalina (Beşê Kurdê Iranê)
M. C. Lazarêv (Beşê II-III)
S. X. Mugoyan (Beşê Kurdê Iraqê)

Danervanê Navnîşanan A. G. Bagirov
Danervanê Navnivîstan L. A. Acoyêva

Derîyê Yekem

Perçê Yekem

Raperînên Kurdan di pêşîya sedsalê nozdehan de

Di destpêkirina sedsalên nozdehan de Kurdistan teyê bigota, ku ew belkî du carî hatîye biperçekirin. Ji alîyê Derve de ew di navbera Şahyarîya Osmanî û Şahînşahîya Iranî de hatibû biparvekirin, yên ku ew ji alîyên xwe jî de ber bi herifandinê ve dihatin birakişandin û ew hêdî hêdî ber bi jêrdestîya abûrî, leşkerî û siyaseta Dewletên Rojavayî û rusya ve dihatin bikevtin. ji alîyê Hundur de ew di navbera Mîrneşînîyên Derebegîyê de dihatin veparvekirin, yên ku ew di pêla sedsalên navînî de hatibûn bipeydakirin û di nava wan de mîna Baban, Bahdînan, Botan, Hekarî û Mîrneşînîyên din dihatin bidîtin. Di nava wan de hergav şêr û ceng dihate bivêkevtin; jiber vê yekê jî ve sînorên di navbera wan de her û her di tengbûn û firehbûnê de dihatin biderkevtin. Tevî ku jî baban, Soran û Bahdînan ji Paşetîya Begdadê jî dihatin bijimartin, lêbelê di rastîya rastîyê de pêwendîyên wan ligel Paşetîya Begdadê de pir bi lawazî ve dihate

biderkevtin; jiber ku Mîrneşînîyên Kurdan bes û bi tenha ve di demên cengê û şer de ji Paşa re hin komên leşker didane bipêşkeşîkirin, herwehajî di navbera demekê û demekê de wan nedidane bijibîrakirin, ku ew diyarîyên bi nerx ve jêre bidin birêkirin û beramberî vanjî ji Berpirsiya-rên Kurd pêş û bacên Dewletê nedihatin bisitendin. Serdarîya Derebege di nava wan de bi serê xwe ve dihate biderkevtinb, herwehajî gewrebûna bac û bêşan, rengê danîna wan, rêya komkirina wan li gora kêfa Derebege de dihate bikirin.

Ji dawîya sedsalên heştdehan de Mîrneşînîya baban jiber gewrebûna cihê erdê wêyî sitratîcî mîna girêka pêwendîyê di navbera Patîşahîya Begdadê û Iranê de date bidestpêkirin, da ku ew roleke jêhatî di jîna siyasîyî Patîşahîya Begdadê de bide bibiyarîkirin. Di destpêka sedsalê nozdehan de bajarê Sulêmanîyê bi Navînîya Mîrneşînîya Baban ve hate biderkevtin, ya ku têde di sala 1812 de nêzîka 4 hezar Kes dihatin bipeydakirin û piştî heşt salan 10 hezar Kes têde dihatin bijîyandin. Di dawîya sedsalê heştdehan de Serdarîya baban di encamê pevçûnên hundurû de bi rengekî pir mezin ve hate bilawazkirin. Vê destdirêjîyên Wênerên Şah û Sultan di kar û barên hundurûyî Mîrneşînîyê de date bihêsanîkirin.

Di sala 1803 de Ebdul-Rehman Paşa bi Mîrê baban ve hate bikirin. Ev bi gavên karî ve ji bona xurtkirina Serdarîya xwe û firehkirina erdên Mîrneşînîya xwe pêhate birabûn. Tevî ku gavên bidij ji bal Patîşahê Begdadê jî de Ebdul-Rehman Paşa di demeke kurt de rewşa xweyî hundurû dikarîbû bida bixurtkirin û ew li Hevalbend û Parêzvanên derve ji navbera Mîrneşînên Kurdên Hemsa û Sînordaş, herwehajî li nik Wênerên Şah de li Kermanşah de destên xwe bide bigerandin. Pir bi jîrbûn û hostayî ve

wî nobûna pêwendîyên di navbera Selteneta Osmanî û Şahînşahî Iranî de ji xwe re date bikaranîn û wî di sala 1806 de xwe tev li leşkerê Serdarê Kermansah Mohemed Alî Mîrze de date bikirin, yê ku ew beramberî Fermandarê Begdadê Alî Paşa hate birabûn. Qonaxa hatî ji Serdarîya Ebdul-Rehman Paşa bi şer û cengên li dûhevdû de li ser tuxûbên Mîrneşînîya wî de di navbera hêzên Fermandarên Begdadê û yên Wênerê Şah de tête binîşanîkirin.

Di sala 1810 de bûyînên li Patîşahîya Begdadê de li kara Mirê Kurd de didatin bilîstin, gava ku Serdarê dawîyî Patîşahîyê Kuçûk Sulêman dilbijandina cihêbûnê ji xwe re date biderxistin, ku ev bi hoyê rakirina fermanê ve li ser de hate bikirin. Weha Ebdul-Rehman Paşa kês û nefer ji xwe re date biwergirtin û wî bi 20 hezar Şervanên hêzên Kuçûk Sulêman dane bitarûmarkirin û wî ew date biavêtin.

Di salê tên tanî 1813 de tevî li nobûnên pevçûnan de di navbera Mîrê Kurd û Serdarê nuhî Iraqê Ebdula Paşa de ji alîyekî de û di navbera wî û Wênerê Kermanşah de ji alîyê din de vî Serdarê Kurd bi jîrbûn û jêhatîya xwe ve dikarîbû sînorê Mîrneşînîya Babanî bi rengekî pir mezin ve bide bifirehkirin û Seradrîya xwe bide buxurtkirin.

Di piştî mirina Ebdul-Rehman de di sala 1813 de Lawê wîyî mezin Mahmud Paşa bi Mîrê Baban ve hate bikirin, lêbelê wî nikarîbû li ber Mîrneşînîyê de ji destdirêjîya nava wêyî xweser ji bal Iran û Begda de bida bidan; herwehajî pêrejî salên Serdarîya Mehmud Paşa di pêla jêhatîbûna karên kolonîya Ingilîz de li Iraq û Iranê de dihatin bikevtin.

Di navîna sedsalê nozdehan de Mîrneşînîya Baban hate birûxandin û ew bi carekê ve hate binabûdîkirin. Wisajî Mîrneşînîyên Behdînan û Soran hemsayên Baban reşewan wan jî ji ya Baban ne bi baştir ve dihate

biderkevtin.

Mîrneşînîya Behdînan, ya ku ew li jorî Musilê de dihate bikevtin, ji mêj de hatibû bipêkhatin, herwehajî ew jî di nava sînorê Patîşahîya Begdadê de dihate bikevtin. Qesra Mîr li bajarê serekîyî Mîrneşînîyî Emadîyê bû. Weha Diplomasîyê Ingilizîyî Zanevan B. Liyard ew bi "kilîta Kurdistanê" ve didate binavkirin.

Behdîna yekek ji Mîrneşînîyên Kurdan bû, ya ku ew pir him ji alîyê milî ve û himjî ji alîyê oldarîyê ve bi tevlihev ve dihate biderkevtin. Wisa li kêleka Kurdên Musulman de Yezîdîyên Kurd, herwehajî Aşurî, Ermenî, Cihu û Wênerên Gelên din dihatin bijîyandin.

Di bin rewşa cengên hundurûyî no de Behdînan pêrgî sedsalê nozdehan dihate bikirin, di van cengê hanê de bi rengekî jêhatî ve Serdarên Begdadê û Musulman têde dihatin bibeşdarîkirin.

Ji sala 1808 de tanî sala 1825 de Zubêr Paşa li Mîrneşînîyê serdarî dida bikirin, yê ku wî bi jîrbûn û hostetîya xwe ve xwe ji hemû dilbijandinên serdarîyê date bidûrkirin, herwehajî li gora pêrûniştinên Hemdemên Zubêr Paşa de ew him bi jîrbûn û hîşbûnê ve û himjî li geljî de bi sertbûn û çareserkirina dijwarîyan ve dihate binîşankirin.

Piştî mirina Zubêr Paşa Mîrneşînîya Behdînan di zîneteke kevtileftîyî tûj de di navbera Mîran Beg, Seîd Beg, Musa Beg û Ismaîl Beg de xwe didate bidîtin, yên ku wan ji xwe re daxwaza mafeyî navê Mîr didane bidaxwazîkirin. Belam seid Beg piştî hevalbendîtîya Ismaîl Beg jêre ew hate biserkevtin û ew bi Serdarê bi serêxwe ve hate bikirin.

Siwarkirina milî û ferhengîyî Miletê Kurd di Mîrneşînîya Botan de, ya ku ew li rojavayî Behdînan û

Hekarê de dihate bikevtin, bêtir bi lehevkirî ve dihate biderkevtin û bajarê Cezîrê bi navînîya Mîrneşînîyê ve dihate biderkevtin, herwehajî li Mîrneşînîya Botan de Malbata Mîrên Kurdan ji Bavikên Ezîzan didane biserdarîkirin.

Mîrneşînî di navbera sedsalên heftdehan û heştdehan de di zîneta herifandinê de dihate bijîyandin û ew di destpêkirina sedsalê nozdehan de ji nûve careke din hate bivejandin; evjî gava ku di sala 1821 de Bedirxan Beg serdarîya Mîrneşînîyê bi destên xwe ve date bixistin.

Erdên Mîrneşînîya Hekarê bi kohustanî ve dihate vederkevtin û ew li jêrî Gola Wanê û li bilindaya kanîyên Çemê Zabê Mezin de dihate bikevtin, ji jorî rojava hindamên Mîrneşînîya Wan û Xosab ew didan bisînorkirin. Bajarê Colamerg bi navînîya Mîrneşînîyê ve dihate biderkevtin. Herwehajî di nava bajêr de Keleheke pir sengîn dihate didîtin, wisajî di nava bajêr de jî pir mizgeft, dibustan û avanîyên giştîyên din dihatin bipeydakirin.

Mîrên Kurdên Hekarê ji Bavikê Şambo dihatin vedakevtin. Xelkên Kurd di Mîrneşînîyê de ji Yekitîyeke Êşirîyî mezin dihatin bipêkhatin, yên ku ew ji komên serbixwe ve dihatin bidurustkirin, herwehajî di nava wan de jî ji bona Miletên din jî cih dihate peydakirin; jiber di hin deverên Mîrneşînîyê de Dapersîn, Tiyarî, Tobî û hinên din dihatin bijîyandin. Xelk di koka xwe de ji Aşurî û Ermenîyan dihatin bidakevtin.

Serdarîya Mîrên Hekarîyan di destpêkirina sedsalê nozdehan de bi diyarî ve xurttir û firehtir dihate biderkevtin; jiber ku hêzên leşkerê Turkî di bin Rêberîya Wan Paşa de di nîvê duwem de ji sedsalê heştdehan de bi

pir hêrîşên leşkerî ve dijî hin ji Serdarên Kurdên jorî Hekarê hate birabûn. Ji vê rewş û zîneta hanê Mîrê Hekarê kês ji xwe re date biwergirtin, ku ew wan Eşîran jêrdestî serdarîya xwe bide bikirin. Di destpêkirina sedsalê nozdehan de tevaya heremên Moksa -Moksê- bi serdarîya Mîrê Hekarê ve hatin vegirêdan. Herwehajî li gora hin ji kanîyan de Mîrê Hekarê di pêşîya sedsalê nozdehan de dikarîbû hêzeke çekdarîyî zor baş ji çil hezar Şervanan bide bipêkanîn.

Lêbelê Serdarên Iranê her û her dixwestin, ku ew desthilatîya xwe li ser Serdarên Hekarê de bidin bizalkirin, evaya li nik Dundê Şahê Iranê Ebas Mîrzayê Serdarê Ezirbêcanê de pir bi rengekî eşkere ve hate bidiyarkirin, gava ku wîna Eşîra Kurdîyî mezin Bîlim bi rexê xwe ve date bikişandin û wî ew bi dijî Mîrê Hekarê ve date birakirin. Piştî vê Mîrê Hekarê Mustefa Paşa bi neçarî ve bi zalbûna Şahê Iranê ve pê hate birûniştin.

Lêbelê Mîrneşînîya Soran li rojhilatî Behdînan û jorî Mîrneşînîya Hekarê de dihate vekevtin û ew di sala 1787 de Rewanduz bi navînîya Soran ve hate bikirin.

Di vê Mîrneşinîya hanê de salên pêşî ji sedsalê nozdehan de bi cengên hundurû ve dihatin binîşankirin, nemaze gava ku hinan ji Xwestvanên Serdarîyê daxwaza yarmetîyê ji Mîrê baban dane bikirin û hinên din daxwaza alîkarîyê ji Mîrê Behdînan dane bikirin.

Weha bi vî rengê hanê ve Kurdistan tanî sîyê sedsalê nozdehan di nava Zemîndarên derebegîyî biçûk de dihate biperçekirin, ya ku têde şer û ceng li ser desthilatîyê de di nava Serdaran de dihatin bivêkevtin. Weha ew alîyên westayî qels hêdî hêdî dihatin bijibîrkin. Di vê pêla hanê de desthilatîya Istenbolê li ser Kurdan de bes bi nav ve dihate biderkevtin; lêbelê kêra Serdarên Begdadê li ser

wan de dihate bibêtirkirin: ew jî bi bikaranîna siyaseta Osmanîyî kevin ve di destdirêjîkirinê de, di vêxistina gelacîyê de û di gûrkirina berberîyê de di nava Derebegan de bi armanca wergirtina desthilatîyê bi carekê ve di nava Mîrneşînîyan de û destdirêjîkirina di nava kar û barên wanî hundurû de dihate biderkevtin. Li ser encamê vê yekê de hêzên yekgirtîyî xurtî berêyî Mîrên Soran û Baban hatin biperçekirin. Vê yeka hanê jî guhpêdana Serdarên Mîrên xurtên Soran û Baban ber bi xwe ve date birakişandin; jibervêjî ve wan berê xwe ber bi yekkirina Zemîndarên Kurd ve di Dewleteke Derbegî de di bin desthilatîya xwe de dane bivedan.

Xebat ji bona Serxwebûna Kurdistana Jêrî di salên 1820/1840

Sinceqên Rewanduz, Kerkuk, Hewlêr, Koyesinceq û Herîrê tev de di Eyala Şehrezorê de dihatin bikevtin, yên ku ew bi Walîyê Begdadê ve dihatin vegirêdan.

Di Sinceqa Rewanduz de bi rengekî bingehî ve Eşîrên Kurdîyî Şîvsorî, Bedsanî û Pewendok dihatin bijîyandin. Lêbelê Eşîra Pewendok cihekî serekî ji xwe re didate biwergirtin û ew ji 12 Bavikan dihate bipêkhatin.

Di salên 1820/1830 de Mîr Mohemedê pir jîr, jêhatî û bi desthilat ve serdarî li Sinceqê de ji bona nava destên xwe date biwergirtin. Hêzeke leşkerî jêre pir bi pêwistî ve dihate biderkevtin, Jiber ku pevçûnên pir tûj di navbera Merevên wî de li ser daxwaza serdarîyê de dihatin bivêkevtin. Jiber vê yeka hanê jî Mîr Mohemed leşkerekî çekdarîyî baş date bipêkanîn û wî di vî babetî de bi merdbûn ve malê, yê ku ew ji bal Bavê wî hatibû

bidestkevtin, didate bixerckirin. Berî hertiştî ew bi xurtbûna Bargehê xwe ve hate birabûn, lê jiber ku dê bedena bajêrî nivketî xwe li ber hêrîşên Dujmin de nedaba bigirtin, wî dest bi avanîya Kelehî ve li ser carê jorî bajêr de date bipêkirin û di pişt re ew bi navê Nayic Keleh hate binavkirin. Di vî cihê hanê de bi xwe ve Mîr Mohemed hêzên xwe bi serhev de dane bikomkirin û têde jî wî embarek çek jî date bidanîn. Pêrejî wî ji bona parastina bajarê Rewanduz ji hêrîşên Dujmin bedeneke dinî nuh bi sê dergehên sengîn ji herdu rexên wê ve, yên ku her yek ji wan bi du bircên Dergevanan ve didate biparastin, date biavakirin. Herwehajî di nava bajêr de jî ew bipêrabûnên li berxwedanîyê de hate bipêrabûn û ji giringtirîn van pêrabûnên hanê danîna kenalekê tête biderkevtin, ya ku wê bajar ji serê wî tanî dawîya wîna didata bibirîn. Mîr pêwendîyên xwe ligel erdên dorhêla bajêr de didate biparastin, ku wî di her qonaxeke nîşankirî de bingehên asayişê, asûdebûnê û şerkirina hemû rengên talanîyê û şêlandinê date bidanîn.

Dîwana wîna mîna desthilatîyeke serpereştîyê li Rewanduzê de bi kar û barên xwe ve date bidestpêkirin û ew bi hemû erkên desthilatîya cihî ve dihate bipêrabûn. Mêjûvanê Mîr Mohemed Okeya date binivîsandin: "Hemû derîyên dîwanê li beramberî Serlêdanan vekirîbûn û guhdarî li daxwaz û gilîyên wan de dihate bikirin". Dibe, ku Mîr Mohemed bi wan gavan hate birabûn; jiber ku berberîya wîyî tûj ligel Biran û Apên wî de dihate bikirin, yê ku wan cihê wî didane bihejandin. Di nava Dujminên Mîr Mohemed de nemaze Mamên wî Teymur Xan û Yehya Beg dihatin bixuyanîkirin, yên ku pir bi giranî ve ji bona zorbirina wan li ser wî de hate birawestandin.

Piştî ku wî pevçûna xwe ligel Merevên xwe de date

bidawîkirin. Wî tevaya mal û samanên wan ji bona jêr destên xwe dane bixistin û wî ji bona vegirtina heremên dorhêla xwe date bidestpêkirin, yên ku ew li jêr serdarîya Serdarên Kurdên serbixwe ve dihatin bidîtin. Lêdana pêşî dijî Serdarê Biradost Selîm Xan û Lawê wî bû, yê ku wî ew di gelavêj sala 1815 de li nêzîka keleha Xarkêl de dane bidîlkirin. Di piştî vê re wî berê xwe ber bi Serdarê duwemî Biradost Hesen Beg ve date bivedan, di piştî şerekî giran ve Hesen Beg bi neçarî bezadnê ve hate bikirin û di 12 keçîrînka sala 1815 de hêzên Mîr Mohemed keleha Biradostiyî serekî Saraw date bivegirtin.

Pîştî Biradost Mîr Mohemed hêzên xweyî serekî dijî Zemîndarên heremên mergever û Şino date biraserîkirin. Di rêya xwe de ji bona Mergeverê wî Eşîra Lêtan bê liberxwedanî ji bona jêr destên xwe date bixistin û di pişt re jî wî keleha Nalos date bivegirtin. Di wê salê jî de wî Eşîra Zêbarî jî bi jêr destên xwe ve date bixistin.

Mîr Mohemed bi rengekî pir mezin ve guh bi xurtkirina hêzên liberxwedana mulkên xwe pê didate bidan. Hosteyên sazkirina çekan û Hosteyên bi nav û bang ve ji bona Rewanduz didatin bianîn û têde wî karxanên çekên birîndarkirinê, agirî û cebilxane didate biavakirin. Pêrejî ji nûve wî hêzên xwe dane birêxistin, ku jimara wan ji panzdeh hezarî hate bitêperbûn, yên ku ew bi çek û bergên baş ve hatibûn biamadekirin. Herwehajî cil û bergên Peyan û Siwaran ji hev bicudabûn û Encumeneke ji pênc Kesan serpereştîya hêzan didane bikirin. Pêvekirina heremên nuh bi Mîrneşînîya Mîr Mohemed ve ew bi hin pêrabûnên guhertinên ve li ser serpereştîya civakî date bineçarîkirin. Civatek ji şeş Kesan di bin navê "Serdarî" de ji bona serpereştîkirina dam u destgehan û herwehajî ji bona sermiyanîkirina li ser avanîkirina burcan, cihokan,

piran, pirsiyarîyên bazirganîyê û hinên din de wî date bipêkanîn.

Da ku Mîr Mohemed serwxebûna xweyî bi yekcarî ve ji Selteneta Osmanî bide binîşankirin, wî pûl ji zêr, zîv û tunc dane bidurustkirin. Li ser rûwê yekemî pûl de "Al-Emîr Mensur Mohemed Beg" hatîye bi neqişandin û li ser rûwê duwemî pûl de "Duribe fi Rewaduz" -li Rewanduzê de hatîye bilêdan-. Yekek ji giringtirîn pêrabûnên Mîr Mohemed danîna civata Zanevan û Hozanan ji bona danîna qanûnan dihate biderkevtin. Herwehajî Mêjûvan ji bona nivîsandina mêjûwa Mîrîyî hatin bitirxankirin û vekirina cuhên avdanê û pêkanîna piran pir hatin bipêşvekevtin. Yekek ji gewretirîn karên Mîr di warê avanîyê de di avakirina wîna de ji bona wargehê Mîr Serxanî dihate biderkevtin.

Mîr Mohemed guhpêdaneke zor giring ji bona serpereştîya civakê pê dida bidan, di her bajar û gundekî mezin de serpereştîyeke bi taybetî ve ji bal Mîr dihate binîşankirin û ji bona bi rêk û pêkkirina jîna abûrî ve bi tundî ve şerê pêrabûnên talanîyê û dizîyê didate bikirin.

Mîr Mohemed di sala 1818 de xwe nala "Al-Emîr Mensur" azad ji Serdar date bidazanîn. Di palpêdana xwe de bi rengekî bingehî ve li ser hêzên xweyî Kurdîyî nuh de bi rêxistinî ve bi vedana desthilatîya xwe li ser heremên din ji Kurdistanê date bidestpêkirin, ne bes bi tenha ve wî zor didate bikaranîn, lêbelêjî wehajî wî hajkirin didate bikaranîn. Weha wî heremên Herîr û Xoşnav bi aşîtî ve dikarîbû bida biwergirtin.

Di destpêka salên sîyî de desthilatîya Mîr Mohemed heremên fireh ji Musilê tanî sînorên Iranê didate bibergirtin. Piştî ku wî deshilatîya xwe di heremên Kurdî de di navbera Selteneta Osmanî de date bixurtkirin, Mîr

Mohemed bi pêvekirina heremên Kurdî li Iranê de bi erdên xwe ve lê date biremankirin. Wî ji rewş û zîneta heyî de kês ji xwe re date biwergirtin; jiber piştî peymana Turkumanîya Aşîtî di navbera Rusya û Iranê de tevaya guhpêdana bi carekê ve beramberî bi zîneta tevlihev ve di Rojhilatî Welêt de dihate bipêkirin.

Hêzên Mîr Mohemed di bin Rêberîya Murad Beg de bi çûna nava Laxîcan û heremên dagirtî bi Kurdên Mukriyanî ve date bidestpêkirin, bêyî beramberîya wan bi hêzeke liberxwedanîyê ve bête birûkirin, ku ew bi cihê peyivandinê ve bête biderkevtin. Herwehajî ji bona xurtkirina paşîya heremên vegirtî Mîr Mohemed bi avanîya kelehan û nuhkirina avanîyên liberxwedanên kevnî nîv herifandî ve date bidestpêkirin. Lêbelê hêzên Iranîyî nardî ji bona beramberkirina Kurdan ew li nêzîka gundê Şah Mehmud tuşî revê bûn.

Piştî girêdana aşîtîyê ligel Fermandarê Misrê Mohemed Alî di sala 1833 de Sultanê Turkî leşkerekî mezin di bin Rêberîya Walîyê Sîwasê Reşîd Paşa de ji bona nabûdkirina bi carekê ve ji Cihêvanên Kurdan date birêxistin. Di havîna sala 1834 de leşkerê ji çil hezar Serbaz ve bi birina hêrîşê ve li ser heremên Kurdîyî Iraqê de ji alîyê bakur de date bidestpêkirin.

Lêbelê livandina hêzên Turkî di nava Kurdistanê de û tanî Rewanduz ji bona reşîd Paşa çend mehan date bidirêjîkirin, herwehajî hatina zivistanê bi ser ve livandina wîna di qûlbûna welêt de date birawestandin û ew hate bineçarîkirin, ku ew leşkerên xwe di mehên zivistanê de li nava bajaran de bide bibelavkirin û jiber giringbûna vê hêrîşê jî Sultan ji bona Serdarê Begdadê û Musilê jî ferman date biderxistin, da ku ew xwe tev li hêzên Reşîd Paşa de bidin bikirin.

Lêbelê amadekirina hêrîşên Turkîyî givaştî tanî buhara sala 1835 de bi derengî ve hate vekevtin, belam piştî bisergirtina li ser hindama Botan de hêzên Turkî bi ber Rewanduz ve û di pişt re jî ber bi Akra ve hatin vekevtin. Akra bi sê mehan ve bi mêrxasî ve li ber xwe de date bidan. Herwehajî di sala 1836 de Iranê jî dijî Serdarê Rewanduzî Kurd hate birawestandin. Di wê demê de tevaya hêzan xwe ber bi Rewanduz ve didatin bilivandin; lêbelê Mîr Mohemed dor û berên bajêr date bixurtkirin û wî xwe ji bona liberxwedanê didate bikarxistin. Li nêzîka heremên Herîrê şerên giran datin bivêkevtin. Leşkerê Kurd bi çil hezar Serbaz ve di bin Rêberîya Ahmed Begê birayê Mîr de beramberî leşkerê Turk bi şer ve hate bikevtin û di bin givaştinên hêzên Kurd de Dujmin duçarî xwe vekişandinê bû.

Piştî vê yekê Reşîd Paşa bi xapandinê ve date bidestpêkirin. Wî ji mîr re nameyek date birêkirin, ku ew têde dibêje: ew berê xwe jê re nala berê xwe ji bona "Musulmanekî rasteqîne" dide bivekirin û ew ji bona wî dide bibangkirin, da ku bes bêtir xwîna Musulmanan bête birijandin. Weha vê banga hanê li ser hin ji Mele û Olperestên dor û berên Mîr de date bikêrkirin. Mîr Mohemed tevaya pêşnihadên ji bona pêrabûnên gift û gokirinan dane vegerandin. Lêbelê bêbextîyê hin ji rêçên Rewanduzê dane vekirin û di dawîya gelavêja sala 1836 de Mîr Mohemed duçarî bi dîlbûnê ve hate bikirin; jiber ne avê û nejî xwarinê nema bêtir têra hemû hêzan dida bikirin. Keleh ji bona talanîyê hate biberdan, belam Mîr Mohemedê dîl ji bona Istenbolê hate birêkirin û ew bi lez ve bi fermanekê ve ji bal Sultan Mohemedê Duwem de hate bikuştin. Di encamkirinê de Mîrneşînîya Rewanduzê hate biherifandin û Dûndên Mîr Mohemed li Turkan de ji xwe re li alîkarîyê

de dihatin bigerandin.

Hêzên Turkî li nik vegirtina bajarê rewanduzê de bi tenha ve nihatin birawestandin, lêbelê wan desthilatîya xwe bi ser tevaya heremên mayî ji mîrneşînîyê ve dane vedandin. Bi dirêjbûna sê mehan li dûhev de Xelkên bêguneh hatin biazardan. Li gora amareke texmînkirî de deh hezar Kurd hatin bikuştin; herwehajî pêrejî pir gund hatin bitalankirin û bisûtandin.

Wehajî ziyanên Turkan jî pir gewre ve dihatin biderkevtin. Weha bapêş û halan jî leşkerê Turk didatin binirnirandin; bes û bi tenha ve di dorlêgirtina keleheke Kurd de nêzîka çar hezar Serbazên Turk hatin bimirin. Di befibara sala 1837 de Reşîd Paşa li bajarê Diyarbekirê de piştî vegirtina wîyî mirinareş -kolêra- ew pê hate bimirin.

Cihê Reşîd Paşa Hafiz Paşa date biwergirtin û di havîna sala 1837 de ji nuve bi şerên leşkerî beramberî Kurdan ve date bidestpêkirin. Tevî bi kuştîna giştîyî xelkê jî ve wî pir ji Kurdan jî ji bona cihên din dane bisorgonkorin.

Hêrîşa Hafiz Paşa li ser Kurdistanê de bi hoyê pevçûna nuh ve di navbera Serdarê Misrê Mohemed Alî û Turkan de hate birawestandin. Hêzên Hafiz Paşa ji Kurdistanê hatin vekişandin û ew di meha axlêva sala 1838 de li nêzîka Nisêbînê de li ser destên Misriyan de hatin bitarûmarkirin. Pêvçûnan ji nuve di nava Xelkên Kurd de datin bidestpêkirin.

Qonaxa pêşîyî "vegirtina" Kurdistanê di sala 1839 de hate bipayînîkirin, ya ku ew nala qonaxeke zordrîyî dirindî beramberî liberxwedana Gelêrî tête vedanîn. Rêya pêdecûnê ji bal Talankerên Turk de bi şûr û agir ve dihate veqelişandin. Serpereştîya Turkan li welêt de sitemkarî didate bikirin û Welat di pir hereman de date biçirandin. Ji

dêlva Sermiyandarîya Bavî, Valmiryar dide binivisandin, ya ku ew li serên qafên çiyayên welêt de hate biderkevtin û hate bibelavbûn. Zodarên Hovber ji Istenbolê careke din hatin vegerandin, da ku ew bi leztirîn dem û bi hêsantirîn rê ve ji bona nava destên xwe wan bertîlanbidin bivegerandin, yên ku wan ew ji bona bidestxistina cihên xwe dabûn bidan".

Fermandarê Begdadê Mohemed Paşa bi dirbûneke taybetî ve dihate binîşankirin. Piştî vegerandina wîna ji hêrîşên wî dijî Kurdan jimareke ji guhan bi dergehên bajêr ve dane bivekirin, yên ku wî ji serên Raperîvanan piştî kuştina wan dabû bijêkirin. Wî tirs û saw di nava dilê Xlkê de didate bifirandin, ku dê ew wan bide biqazoxkirin, heger ku ew yekcarê jî li ber fermana wîna de bêtin birabûn.

Hindame Botan bi navwendîya nuh ve ji bona tevgera rizgarîkirina Kurd hate bikirin. Serokê Mîrneşînîyê li cihê xwe de li Cezîrê de Bedirxan Beg xebat didate birêberîkirin û desthilatîya wîna tanî bi Diyarbekir ve hate bifirehbûn.

Di salên sîhî de Bederxan Beg dikarîbû xwe ji pevçûna xwesr ligel hêzên Reşîd Paşa bide bidûrxistin û wî dikarîbû ji xwe re hêzên leşkerîyî mezin bide bihiştin. Herwehajî sawa wî dilê paşayê Begdadê û Musilê jî date bigirtin, pêrejî wî serxwebûna xwe ji Dewleta Sultan ne dida biveşartin.

Bedirxan Beg kêsa herifandina leşkerê Turkî li ser destên Misriyan ji bona firehkirina mulkên date biwergirtin. Herwehajî wî pêwendîya xwe ligel Dujminê xweyî berê Fermandarê Hekarê Nurelah Beg de dikarîbû bida biçakkirin û ligel wî de ji bona rawestandina wanî bi

hev re beramberî Sultan hate bilihevhatin. Herwehajî wî Fermandarê Moksa Evdal Xan ber bi xwe ve date birakişandin.

Bi lez ve wan Serokên Kurdan Peymana Hevbeşîyî Raperînê bi hev re dane vegirêdan. Wisajî Walîyê Erdelanê Fermandarê Kurdî mezin li Iranê de jî ligel wan de hate bitevlêkirin. Peymanvan bi nuhkirina avanîkirina kelehan, çakkirina liberxwedanên nîvkevtî ve û herwehajî bi bêtirkirina jimara hêzên xwe ve dane bidestpêkirin.

Bedirxan Beg bi alîkarîya Hostên çak, yên ku wî ew ji bona Cezîrê dabûn bianîn, du karxanên çek û cebilxanan li çezîrê de dane biavakirin. Vî karê hanê cihê wî di navbera Serokên Eşîrên Kurd de date bixurtkirin û ji bona peydakirina Karnasên jêhatî di warên leşkerî de Bedirxan Beg Gencên Kurd ji bona fêrkirin û perwerdekirinê li Ewropa de datin birêkirin. Herwehajî wî Ermenî û Aşurî, yên ku ew ligel Kurdan dihatin bijîyandin, bi ber xwe ve dane bikişandin. Ji bona Ermenîya Bedirxan Beg di Dewleta xweyî Kurdistanî hatî de serpereştîya abûrî didate bidanîn. Bi pele ve wî jimareke mezin ji Ermenîyan bi rengekî bingehî ve ji herema Dix tev li leşkerên xwe de dane bikirin. Wehajî hin ji Şêwirdarên Bedirxan Beg Ermenî bûn.

Bedirxan Beg dikarîbû jîyan, mal û sammnên Xelkê bida biewleyîkirin, yên ku ew di nava herema serdarîya wî de dihatin bijîyandin û wî dawîya talanîyê û dizîyê date bianîn. Herwehajî wî komkirina bacan date birêkûpêkxistin. Vê yeka hanê cihê wî di nava dilên Xelkê de date biberzûbalakirin.

Di çaxa gerên xwe de li Kurdistanê de Dêtêl pir caran li ser rêyan de pêrgî komên pir ji Kurdan dihate bikirin, yên ku ew ber bi Bedirxan Beg ve awardibûn.

Dêtêl dide binivîsandin :"link wî de qanûn û ferman têtin bidîtin, yên ew li ser bingehên wan de erd û zevîyan dide biparvekirin, lêbelê asayiş û aramî ji giringtirîn qazanca wan qanûn û fermanan bi xwe ve têtin biderkevtin". Mercê pêşî ji her yekî dihate bixwestin, da ku ew ji bona nik Bedirxan Beg bête veguhestin, divabû ku ew bi xwedan tifing, hesp, şûr û demaçe ba. Vê yeka hanê palpêdaneke mezin ji bona gewrebûna bi lez ve ji bona hêzên wî pê date bidan.

Ewropî, yên ku ew di nava erdên wî re dihatin biderbasbûn, pir bi dîtina ewlebûnê ve behetî diman; jiber ku wan ewlebûneke wetov li hîç koşeke din de ji welaêtn asya nedidane bidîtin.

Her Cotkarek, yê ku ew ji bona nik Bedirxan Beg diçû, perçeyekî erd bi çend qurûşan ve bi destên wî ve dihate vekevtin, herwehajî wî bacekî pir kêm li ser terşê xwe de dida. Lêbelê Xelkên, yên ku ew di nava tengavîyeke diravî de dihatin bijîyandin, Bedirxan Beg ji wan re yarmetîya diravî ji wan re dida bipêşkeşîkirin. Merovên bi çavên xwe ve dîtine, wan dane binivîsandin:" Beg pûl li ser bi sedan ji Biyan, Zarokên Sêwî û Tawîyan de dane bibelavkirin".

Yekek ji giringtirîn gavên Bedirxan Beg bû, gava ku wî Gencên Kurd ji bona Ewropa didatin binardin, da ku ew zanistîyên nuh ji xwe re bidin bixwendekarîkirin.

Piştî ku Bedirxan Beg rewşa xweyî leşkerî, siyasî, civakî û abûrî date bixurtkirin, di rastîya rastîyê de ew ji Sultan hate biazadkirin. Wî bi lêdana pûlên xwe ve date bidestpêkirin. Wî li ser rûyekî ji wan de:"Emîrê Botan Bedirxan" date bineqişandin û li ser rûwê din de wî mêjûwa "sala 1258 Koçî" (1842 Zayînê) date binivîsandin. Herwehajî Bedirxan bajarê Cezîrê bi Paytextê Dewleta

xwe ve date bidazîn, pêrejî wî Ala Kurdî date biberzkirin. Serokên Kurdên Hevalbend li ser piştgirtin û parastina Dewleta nuh de bi hev re datin bisundxwarin. Lêbelê di vê dewranê de rûdanên di nava erdên Bedirxan de dihatin biderkevtin, ew bi rengekî servajî ji berê navroka çûna tevgera rizgarîya neştîmanîyî Kurdî dihatin bipêşkevtin. Pêwendî di navbera Rêberên Kurdan û Serokên Aşurîyan de nebaş dibûn, yên ku ew li herema Hekarê de li Mar şemûn û Mar Yuhena de dihatin bijîyandin. Şandîyên Filekirinên Mîrî -Resmî- û herwehajî Balozxana Diplomasîyî Ingilîzî bi rolekî serkî ve ji bona vêxistina vê gelacîya hanê dane bilîstin û herwehajî wan ji bona rakişandina Aşurîyan ber bi alîyê xwe ve her û her didane bikarkirin. Wan ji xwe re ew li vê hindama sitratîcîyî giringî Turkiyê de bi nala bingehekî ve didatin bidanîn.

Pêwendî di navbera Kurdan û Aşurîyan de her û her nexweştir dibû, tanî ku ew bi qonaxa şerên leşkerîyî xweser ve di navbera wan de hate bigihaştin. Ev tevde bi yekcarî ve jî li berjewendîya Serdarên Turkan de bixwebûn.

Fermandarê Musilê ev pevçûnên hanê di navbera Aşurîyan û Kurdan de bi qelsbûna herdu alîyan ve didate bidanîn û dê ew pevçûnên hanê jê re ji bona zorbirina herdu alîyan pir bi alîkar ve bêtin biderkevtin. Wî nav di Kurdan de dida bidan, da ku ew hêrîşê ji bona ser Aşurîyan bibin birin, herwehajî pêrejî wî ligel Ingilîz de di hem demê de Sultan ji bona dijî Bedirxan didan bihandan. Ev kar û barên Çavdêran bi xurayî ve nihate biderkevtin. Di sala 1843 de Begên Kurdan Xelkên Aşurî dane bikuştin û biserjêkirin. Aşurîyan nameyeke tûrebûnêyî Mîrî ji bona Konsulê Ingilîzî Rasam li Musilê de datin binardin, yê ku ew di binyada xwe de bi Aşurî ve dihate biderkevtin.

Rasam di rêya Balozvanê xwe li Istenbolê ji Sultan ji bona sizakirina Bedirxan Beg date bidaxwazîkirin. Evaya bixwebû, ya ku Dewleta Sultan bipêwistbû, jiber ku ew niha dikare bi bê kelemekî ve li berxwe de bi hêrîşeke nuh ji bona ser Kurdan bide bidestpêkirin. Di pêşîya pêşî de li ser Hafiz Paşa Fermandarê leşkerê Enedola Rojhilat de hate bidanîn, ku ew bi rêyên aşîtîyê ve bi pêrûniştina Bedirxan Beg ve bi desthilatîya Sultan ve li xwe de bide biwergirtin, lêbelê ew hemû pêrabûnên hanê çi di rêya diyarîyan de yanjî di rêya Wênerên rêkirî de ji bona Bedirxan Beg nihatin bisergirtin.

Di avdara sala 1847 de likarxistina hêrîşa leşkerî dijî bedirxan Beg hate bidestpêkirin, herwehajî Osman Paşa Serleşkerê nûhî hêzên Turkî li Enadola Rojhilat de bi jêhatîbûn ve bi karê xwe ve date bidestpêkirin û fermana giştî date biderxistin. Di nîvê gulana sal 1847 de leşkerê Osman Paşa ji bona hêrîşkirinê hatibû bilikarxistin.

Di axlêva sala 1847 de leşker ber bi jor ve hate bidakevtin. Di pêşî de dora Liberxwedanên Hevalbendên Bedirxan Beg ji jorî Cezîrê de dane bidorkirin. Lêdana pêşî ji bona Ebdal Beg bû. Jimara hêzên Turkîyî beşdarîkirî di pêrabûnên leşkerî de bêtir ji bîstûpênc hezar Serbaz dihatin biderkevtin, lêbelê hêzên Kurdi di navbera 15-.17. hezar Kes dihatin biderkevtin.

Bedirxan Beg xwe bi başî ve ji bona beramberkirina Dujmin dabû biamadekirin. Herwehajî cihên çiyayî pir dijwar bi xurtî ve hatibûn bigirtin, yên ku hêrîş ji bona ser wan pir bi sext ve dihate biderkevtin.

Di berengarîya pêşî de tevî pirbûna hêzên Turkî bi jomara xwe jî ve Kurdan ji xwe re biserkevtin datin biwergirtin. Lêbelê di encamkirina Bêbextîya Rêberê perê rastî hêzan Yezdanşêr de leşkerê Turkan pişt li Bedirxan

Beg de datin bigirtin û wan ew date bineçarîkirin, ku ew cihê xwe bide biberdan. Weha wî ligel 5. hezar Şervanan xwe li keleha Arox de dane bigirtin. Kelehê dikarîbû sê rojan li berxwe de bide bidan. Di 20. gelawêjê de Bedirxan Beg hate bineçarîkirin, ku ew xwe berdestî Osman Paşa bide bikirin, piştî ku wî soz li ser girawkirina jîna Şervanên ligel xwe de date biwergirtin.

Piştî nabûdkirina liberxwedana Kurdan hêzên Turkî jimarek ji gundên Cezîrê dane bikavilûwêrankirin. Wehajî pêrejî gundên Bedirxan Beg li mazadê de hatin bifiroştin û Bedirxan Beg ligel mala wîna de di bin çavdêrîyeke tûj de ji bona Istebolê hate birêkirin.

Piştî Dîlbûna Bedirxan Beg Osman Paşa bi hêrîşa sertewandinê beramberî Serokên Kurdên din ve hate bipêdeçûn. Di 15. gelawijê de wî bajarê Sêrtê date bivegirtin û wî Xelkên bêguneh dane vekuştin û vegurandin.

Cenga Pêşmergitîyê li Kurdistanê de hate bidirêjîkirin, ya ku ne berjêrketinê, nejî birçîbûnê, herwehajî nejî Mirina reş jî, ya ku wê bi belavkirina xwe ve dabû bidestpêkirin, nedikarîbûn bidana bidawîkirin. Bi hezaran ji Cotkaran bi van bapêşan ve hatin bigorîkirin û di pişt re jî wan leşkerê Osman Paşa jî bi ber xwe ve dane vekirin. Di zivistana salên 1847/1848 de bes û bi tenha ve Sêçarî hêzên Osman Paşa li bajarê Bedlîsê de bi van bapêşan ve hatin bikerifandin.

Dewleta Sultan biserkevtina li ser Kurdan de tanî radeyekî weha pir bilind bi rengekî ve date bidanîn, ku wê di dawîya hêrîşa Osman Paşa de Nîşaneke taybetî date biderkirin. Li ser rûwê pêşî de keleha Aroxa Bedirxan Bedirxan Beg hate biwênekirin û li ser rûwê alîyî din de Nîşana Kurdistan hate bineqişandin.

Ji bona beramberkirina serhildanên Kurdî di bûna wanî ayinde de orduwên Turkî li tevaya nawendîyên Kurdî de hatin biwarkirin, herwehajî guhertinên nuh li ser perçekirina serpereştîya hereman de hatin bikirin. Heremen Cezîrê, Hekarê û Berwarîyan tevde di serpereştîyekê de hatin biyekkirin.

Tevgera Kurd di qonaxa Cenga Qerim de di pêncîyên sedsalê nozdehan de

Hêrîşên leşkerê Turkî di Kurdistanê de di navbera salên 1820/1840 de cihêbûna Zemîndarên Kurd ji hevdû dane bixistin, herwehajî Mîrneşînîyên azad û nîv azad jî dane binabûdîkirin.

Hêjî serpereştîya Turkî xwe li Kurdistanê de xwe li ser lingên xwe de nedabû bigirtin, gava ku li pêşîya wêna de pirsa likarxistina cengeke nuh beramberî Rusya hate bidanîn. Herwehajî pêrejî li Dewleta Turkî de di navbera Xelkên Heremên Rojhilat de rêz lê nedihate bigirtin. Hêjî talankirin û vegurandina leşkerê Turkîyî dawî di wê demê de li Kurdistanê de li ber çavên Milet de diçûn û dihatin. Pêrejî bi serdejî ve bi derkirina jimareke mezin ve ji Serokên Kurdên deshilat Dewleta Sultan bi xwe jî ve bi rengekî pir mezin ve ji wê bingeha civakî hate bibêparkirin, ya ku Dewleta Sultan di rêya wan re dikarîbû bêtir li ser Kurdan de bide bikêrkirin.

Dilmayîna Kurdan bi diyarek bi carekê ve beramberî desthilatîya Turkî hate biderkevtin. Gijbûnê di dema serbazîkirina Kurdan de bi diyarî dujminatîya di navbera Xelkê û desthilatîya Turkî de didate biderxistin; jiber vêjî serbazîkirin mîna karên nêçîrîya Merovan dihate

biderkevtin, yên ku ew wisa dest li pişt girêdayî de Turkan ew didane bianîn. Pir Zilam ji bona rizgarîkirina xwe ji serbazîkirinê ber bi serên çiyan ve hatin birevandin. Bes û bi tenha ve hêvîya Dewleta Turkî li ser Eşîrên Kurdî dihate bigirêdan, yên ku ew li ser sînorên Rusya de dihatin bineşînîkirin; jiber ku wê ew bi şêlandin û talanên cengê didan bidilbijandin. Tevlivêjî de rawestandina piran ji wan jî bi dudilî ve beramberî cenga hatî dihate binîşankirin. Weha wan bi karîna serkevtina hêzên Turkî ve nedidane bibawerîkirin, herwehajî rawestandina Xelkên Kurd li paş Qafqasya Rusî jî de bi rengekî giştî ve dijî Turkan dihate biderkevtin. Ji wan di bin Rêberîya Rusî de du hêz di bin Rêberîya Serheng M. T. Loris Milkov dihatin bipêkhatin. ku wan mêrxasî û karîna xwe di bin hemû merc u zînetan de didane biderxistin.

Li rexên Turkan de Kurdan bi bêdilê xwe ve didane bişerkirin, yên ku ew bi leşkerê Turkî ve hatibûn bigihaştin. Ew ji 4-5 hezar Siwar dihatin biderkevtin. Di gava reva mezinî pêşî de li ser anîya Qefqas de di cenga rojhilat de, ya ku ew di payiza sala 1853 de hatibû bivêkevtin, di lêdana Rusîyî pêşî de li nêzîka Başkadiler de li leşkerê Ahmed Paşa de di berfbara sala 1853 de hate bicihatin, Kurdan xweser xwe ji Turkan dane bicihêkirin û wan çekên xwe beramberî Turkan û mayînên wanî mayî didatin bikaranîn.

Bînvan dibêjin, bêçawan Kurdan Turk bi bînfirehbûn û xwîngermbûn didane binabûdîkirin û ji tevaya hêzên rêxistîyîTurkîyî beşdar di wî şerî de, yên ku wan bi zorê ve xwe bi Qersê ve dane bigihandin, bes û bi tenha ve ne bêtir ji 5-6 hezar dihatin biderkevtin. Herwehajî di 14 berfbara sala 1853 de 14 Maqûl ji Eşîrên Bêzîkî, Cemandelî û Milanî, yên ku ew di destpêka cengê

de ligel Turkan de bûn, xwe bi Eleksender Pol ve dane bigihandin û wan dilsozîya xwe ji bona desthilatîya Rusî dane biderxistin. Di berfbara sala 1854 de Loris Milikov ligel Serekê Kurdî mezinî bi desthilat ve Qasim Xan gift û goyên biserkevtî ve date bikirin, yê ku wî cihê Rusan li ser tixûbên sînor de di nava Kurdan de date bixurtkirin.

Herwehajî bi serkevtina hêzên Rusî li nik Kuçûk-Dêrî de di bilindayên çînkilisk de di gelawêja sala 1854 de û vegirtina wanî bajarê Beyazîdê bi rengekî pir mezin ve di derbasbûna bûyînan de li Kurdistanê de dane bikêrkirin. Weha van bûyînên hanê Xelkên bêdil li ser desthilatîya Turkî di Kurdistanê de bêtir didane bimehnekirin, da ku ew beramberî Turkan serhildanan bidin bikirin. Weha Berpirsiyarê leşkerê Rusî Lixotin dide binivîsandin: "Durûyî, nebûba dadwerîyê û zordarîya Paşê bi lez û bez ve nebes tenê bîntengbûna giştî li nik Kurdan de, lêbelêjî li nik Aşurîyan jî de date bigûrkirin, yên ku wan bi çavên xwe ve didatin bidîtin, ku serpereştîya Berpirsiyarên Kurd ji bona wan beramberî serpereştîya Paşê Turk bi gelekî ve bi hêsantir û baştir ve dihate biderkevtin". Ev rastîya hanê jî pir Rojnamevanên Ewropî jî dane bixuyanîkirin.

Di vê pêla hanê de di kurdistanê de yekek ji gewretirîn şûreşan di bin Rêberîya Yezdanşêr Birazayê Bedirxan Beg de hate bivêkevtin. Vê şûreşa hanê tevaya heremên Botan û Hekarê bi ber xwe ve dane bixistin. Yezdanşêr bi du hezar Şervanan ve berê xwe ber bi bajarê Bedlîs ve date vekirin.

Bi alîkarîya mezinî Xelkên cih bi hêsanî ve wî bajar date bivegirtin û Qayimqam Alî Beg hate bikuştin. Şûreş bi lez û bezeke pir mezin ve hate bifirehkirin. Weha Xelkên Kurd li heremên jêrî Wanê û Muksa de di bin Rêberîya Têlî Beg de xwe bi leşkerê Yezdanşêr ve date

bigihandin. Herwehajî Zaroyên Bedirxan Beg xwe bi hêzên mezin ve pê ve dane vegihandin û wan ew hêzên xwe beramberî Serdarê xweyî Turk dane bikirin. Xelkê jî jêre û di nava wan de jî Filên Aşurî yarmetî ji Şureşvanan re didane bipêşkeşkirin. Vê şûreşa hanê nav û cergên Serdarên Turkan didane bilerizandin. Weha Rojnamevanên Rojnama "Kurir di Liyon" ji Istenbolê dide binivîsandin: "Dewleta Osmanî xwe dide likarxistin; jiber ku şûreş roj bi roj ve tête bixurttirkirin, ya ku dê vemirandina wêna pir bi dijwarî ve bête biderkevtin, ji bona ku ew cihên fireh ji xwe re nede biwergirtin û herwehajî da ku Xelkên File li Ermînya û Anadolê de bi bin ala xwe ve nede vexistin. Bi bê berengarîyeke bi tîn ve hêzên Yezdanşêr, yên ku jimara wanan bi 30 hezarî ve hate vigihastin, heremên Kurdî li jêrî Gola Wanê û tanî Musilê de tevde dane vigirtin. Wan li bajarê Musilê de karxaneyeke topan bi destên xwe ve dane vexistin. wan Karmendên cihîyên Serdar tevde dane biderkirin û herwehajî pêrejî Kurdênn Yezîdî jî li Musilê de piştgirtineke zor jêhatî ji bona Yezdanşêr dane bipêşkeşkirin. Mîrê Yezîdîyan Hisên Beç Leşkerê Turkan date bitarûmarkirin, yê ku ew ji 5 hezar Nefer dihate bipêkhatin. Herwehajî wî 5 top ji Dujmin dane bisitandin û bajarê Sêrtê jî date bivekirin.

Dewleta Turkî beramberî zîneteke wisayî pir dijwar hate birûkirin; jiber ku hêzên wêyî bingehîyî serekî di anîya Rusî-Turkî de dihatin birûkirin. Beramberî Yezdanşêr di berfbarana sala 1855 de leşkerekî ji Begdadê hatî di bin Rêberîya Kenan Paşa de dihate birawestandin, yê ku ew bi lez û bez ve ji dorhêla bajaran hatibû bikomkirin. Weha ev leşkerê hanê di şerê pêşî de ligel Kurdan de hate biletletûqirkirin. Wisajî Xelkên Yunanî û

Erb jî ji bona nava vê şûreşa hanê hatin bibeşdarîkirin, pêrejî dildarîya Ermenîyan ji bona vê şûreşa hanê pir bi diyarî ve dihate biderkevtin.

Di reşmeha wê salê de jimara Şûreşgêran bi 60 hezar ve hate vigihaştin. Wetov Lixotin dibêje, ku Miletê bêzarbûyî ji dizîya Karmendên Turk wan ew ji her cihî dane biderkirin û wan ew didane bikuştin. Weha ew dide binivîsandin: "... hin ji Berpirsiyarên Sinceq û Qayimqamîyan dibêjîn, ku 16 Mirov hatine bikuştin".

Yezdanşêr dixwest, ku ew yarmetîyê ji Rusan bide biwergirtin; jiber vê yeka hanê jî wî ji bona pêkanîna pêwendîyan ligel Serekên leşkerên Rusî didate bikarkirin. Piştî ku Rusan Beyazîd ji xwe re dane bivegirtin, Yezdanşêr pênc carî name ji bona Serekên leşkerê Rusî dane birêkirin, ku wî ji wan dida bidaxwazîkirin, ku ew jêhatîbûnên şeran ber bi jêr ve bidin bigûrkirin. Wî ji bona biyekkirina hêzên şûreşê û Rusan li nik bajarê Bedlîsê dabû binêtkirin, da ku ew di pişt re bi hev re ber bi Erzeromê ve xwe bidin birêkirin. Belam ev nameyên Yezdanşêr bi cihên xwe ve nihatin vegihaştin, jiber ku leşkerê Rusan ji wê heremê hatibû biderkevtin. Lixotin, yê ku ew di wê demê de bi serekê leşkerê Yerîvanê ve dihate biderkevtin, dide biderxistin, ku gerjî Rêberên leşkerî Rusî jî ji xwe re ew nameyên hanê jî bidana biwergirtin, dê wanan jî nikarîbana bi pêrabûnên leşkerîyî giring ve bihata birabûn; jiber ku hêzên Rusî pêrabûnên xweyî leşkerî di zivistanê de dabûn birawestandin.

Şureş di reşmehê û avdarê de bi gewretirîn firehbûna xwe ve hate vigihaştin û şerê leşkerî li nava Ermînya rojava de hate bibelavbûn. Weha Yezdanşêr ji Paşayê Wanê bi dana bajêr ve date bidaxwazkirin. Şûreş ji vê jî bêtir bi gewretir û firehtir ve dihate bikirin. Ew bi Er-

zeromê û Beyazîdê ve jî hate vegihaştin. Di vê pêla hanê de Rêberîya leşkerê Turkî hate bineçarîkirin, ku ew beşekî ji hêzên xweyî anîya Rusî-Turkî dijî Yezdanşêr bide bikirin. Lêbêlê di pêşîya avdarê de Mohemed Paşa Serekê leşkerê Turkî, yê ku wî beramberî Kurdan didate bişerkerin, dikarîbû li nêzîka gundê Deryan de li rex bajarê Cezîrê de Şûreşvanan bide bişikenandin. Di vê zîneta hanê de Konsulê Ingilizî li bajarê Musilê de destdirêjîya nava bûyînan date bikirin û wî bi karên pir jêhatî ve dikarîbû hajbûn di navbera jimarekê ji Axên Kurdan û Dewleta Turkî de bide bipêkanîn. Weha yezdanşêr pêrabûnên şer bi neçarî ve date birawestandin û ew ligel mala xwe de li keleha Qesra gelîyî pir sengîn ve li herema Cezîrê de hate bipenabûn. Di destpêkirina şerê meha cotan de Yezdanşêr ji bona Serleşkerê Yerîvanê careke din bi pêşneyarek diyar û nîşankirî ve date bipêşkeşkirin, ku ew ber bi Mûşê ve bête birêkevtin û ji wêderê de ew ber bi Bedlîsê ve bête birêkevtin, jiber ku ew li wêderê de dikare xwe bi leşkerê Rusî ve bide bigihaştin.

Yezdanşêr yarmetîya çavdêr ji Kesekî neda biwergirtin; jibervêjî ve wî hêvîya tu bi serkevtinê ve nema ji xwe re dida bidîtin. Wî di bin kêra Konsulê Ingilizî de gift û go ligel Dewleta Turkî de date bikirin. Piştî ku bawerîya wî bi sozê Konsulê Ingilizî ve bi wergirtina gotina namûsê ji wî hate bikirin, ew ji Qesra gelî ji bona gift û gokirinê ligel Turkan hate biderkevtin; lêbelê ew bi bê bextî ve hate bigirtin û ew bi lez û pele ve ji bona Istenbolê hate birêkirin.

Bi bê rêberîkirina şûreşê ji Rêberîya wê ew bi lez ve hate bijehvkevtin. Hêzên Turkî bi bê xwînrijandineke pir ve Kurdistan careke din ji xwe re date bijêrdestîkirin.

Metirsîya wê şûreşê ji bona Turkiyê weha bi gewre

ve dihate biderkevtin, ku Dewleta Turkî piştî wêrankirina wê Nîşaneke bi taybetî ve date biderkirin. Herwehajî bi lez û bez ve careke din ew hêzên li Kurdistanê de ji bona ser anîya Rusî hatin bivegerandin. Lêbelêjî hevkarîya şer rast û durust di navbera Rus û Kurdan tanî piştî bi dawîkirina şûreşa Yezdanşêr bi xwe jî ve hatibû bimayîn. Rêberîya leşkerîya Turkî bi saw ve li girêdana pêwendîyên di navbera Rus û Birayê Yezdanşêr Omer Axa de didane bitemaşekirin, yê ku di nava Kurdan de pir bi berzî ve lê dihate binêrîn û binerxkirin; jiber ku wî bi dehan hezar Şervanên Kurd ji bona yarmetîya leşkerê Rusî dikarîbû bida bipêşkeşkirin, lêbelê hêzên Rusî ji bona kevtina qûlbûna nava Ermînya Rojava xwe pê nedabûn binêtkirin; jiber ku keleha sengînî Qarsê di pêşîya wan de dihate bidîtin, tevî ku Kurdên herema Qarsê jî tu kelem li ser rêya livandina Rusan de nedidane bidanîn.

Serekê mezin Qasim Xan, yê ku wî kêreke pir mezin li vê herema hanê didate bikirin, pêwendîyên dostanîyê hemîşê ligel Rusan de di rêya Loris Milikov didane biparastin. Bes û bi tenha ve ketina Rusan ji bona Qerim guhestina Qasim Xan bi eşkere ve ji bona anîya Rusî date birawestandin. Vê rawestandina hanê ji bal Qasim Xan li nik Rêberên leşkerê Rusan de cihê lêgûman-kirinê û nerazîbûnê didate biderxistin. Tevîlivêjî de Qasim Xan bi hîç rengekî ve bi Turkan ve nedida bibawerîkirin. Jibervêjî li ser hemû bangên Serleşkerê Endolêyî Turkî Kerim Paşa û werjî ji bona bangên Walîyê Qarsê Sarî Paşa jî ji bona hatina wîyî Qarsê ew nihate birazîbûn. Pir Kurdên Hevalbendên Qasim Xan bi mehnên cudan ji serbazîkirinê ji nava hêzên Turki dihatin bibazdan.

Di dawîya tebaxê de hêzên Rusî dor û berên Qersê bi carekê ve dane bigirtin. Loris Milikov hêzên pêşmerge

ji Gurciya, Ermenîyan, Kurdan û yên din dane bipêkanîn, ji bona ku ew l ser karwanên guhestinên xwarin û vexwarinê de ji bona leşkere Turkî bidin bihêrîşkirin. Kurd bi xwîgermbûneke pir bi tîn ve di nava wan hêzan de dihatin bibeşdarîkirin. Mêldarîya Kurdan di Paşetîya Qarsê de ji bona Rusan bi rengekî bingehî ve li ser encamkirina pêwendîyên baş de yên leşkerê Rusî ligel Xelkên cih de dihate biavakirin. Bes û bi tenha ve leşker xwarin û vexwarin li Xelkê beramber bi peran ve didane biwergirtin. Bi rûxandina Qarsê di rêbenda sala 1855 de pêrabûnên şer bi rengekî bingehî ve di anîya Qefqasê de hate bipayînîkirin.

Cenga Qerim bi diyar ve dûrbûnên kûr di navbera Xelkên Kurd û Dewleta Turkî de date bixuyanîkirin. Evaya bi taybetî ve di pêla şûreşa Yezdanşêr de hate bidîyarîkirin. Herwehajî pêrejî bi xwe mêldarîya Kurdayî mezin ve ji bona Rusan date bixuyanîkirin. Wisajî bêdilîya Kurdan tanî piştî cengê jî date bidirêjîkirin. Weha şureşa Kurdî mezin di sala 1868 de hate bivêkevtin. Tevger di Wilayeta Diyarbekir de di nava Eşirên Reşkotanî û Kurdên yezîdî de date bidestpêkirin. Wehajî li herema Dêrsimêyî çiyayî de jî bi serhildanê ve hate bidestpêkirin. Pir şerên sengîn û giran di navbera Kurdan û hêzên Turkî de di Paşetîya Mûşê de, di Paşetîya Wanê de û di Paşetîya Erzeromê de hatin bivêkevtin. Li gora nûçeyên Moravîyêva de: "Encamkirina van şeran Xelkên Paşetîya Beyazîdê didin bidiyarkirin, ku Kurd û Yezîdî têbêje ew çavdêrîya gihaştina hêzên Rusî didin bikirin".

Rawestandina dujminatîya Kurdayî beramberî bi Turkan ve û herwehajî xebata wanî rast û durust ji bona serxwebûnê piştî cenga Qerim bi pir diyar ve li Dêrsimê de hate biberzûbalakirin.

Tevgera Kurd di şêst û heştîyên sedsalê nozdehan de

Mêjûwa serjêkirina Dêrsimê di Sîyan de dide bidestpêkirin, gava ku leşkerê Reşîd Paşa piştî hêrîşa Misrî ji bona serberjêkirina Kurdistanê hate bivegerandin. Di wê pêlê de Rêberê xebata Dêrsimyan di bin Rêberîya Şêx Hisên Beg de dihate bidîtin, yê ku ew bi Serekê yek ji Eşîrên pir bi xwedanê desthilatîyê ve dihate biderkevtin.

Berî destpêkirina cenga Qerim Dewleta Turkî bi pir hêrîşên leşkerîyî li dûhevdû de li ser Dêrsimê de didate bikirin, da ku ew dawîya hêzên xwe ji hêrîşên Kurdên Dêrsimêyî ji nişkê ve bikaribe bide biparastin. Weha leşkerê Turkîyî ji 15 hezar Neferî pêkhatî ji bona serjêkirina Dêrsimê bi dirîtîyeke bê hempa û dilovanî ve ligel Xelkên bê guneh de bi hêrîşa xwe ve date bidestpêkirin. Pir ji Xelkên Kurdistanê bi bendkirî ve mîna Bendan ew ji bona Istenbolê didan birêkirin, herwehajî pêrejî hêzên Turkî ligel Serekên Kurdan pir rêyen dir û hov mîna bi darvekirinê ve, li qazoxistinê de, şewitandina bi saxî ve, bi serdakirina neftê û agir pêvedan ve û bi gurandina bi saxî ve didane bikirin, belê Turkan li wan kesên weha de didane bikirin, yên ku wan ew bi bêbextî ve dida bigirtin.

Alî Begê Lawê Şêx Hisên Beg nedikarîbû rêxistina liberxwedanê bide bilidarxistin; jibervêjî ve wî xwe ber bi paş ve didate bikişandin, da ku ew leşkerê Turkan ber bi cihên çiyayên sext ve bide birakişandin û da ku ew wî di pişt re perçe bi perçe ve bide biqirkirin. Lêbelê hêzên Turkî, yên ku ew di şeran hatibûn bimandîkirin, xwe ji Dêrsimê dane bikişandin, da ku ew mebesta hanê bi carekê

ve neyête bikirin. Weha bes û bi tenha ve wan hin ji hêzên xwe li hin cihên navînîyî sitratîcî de dane bihiştin. Piştî derkevtina hêzên Turkan Karmendên mayî ji Turkan bi lez û bez ve duçarî revê hatin bikirin. Weha bi vî hawayê hanê ve hemû kar û barên pêrabûnên Turkan berî destpêkirina cenga Qerim di Dêrsimê de, ya ku wan ew bi cihekî navînî de ji bona li karxistina cengê de dijî Imperatorîya Rusî didane bidanîn, bi ketinê ve hatin bidawîkirin.

Piştî cenga Qerim careke din Dewleta Sultan ji nuh ve ji bona bi serjêkirina Dêrsimê ve date bidestpêkirin. Lêbelê hêzên Turkîyî mandîbûyî vê carêjî tevaya Dêrsimê nikarîbûn ji xwe re bi jêrdestên xwe ve bidana bikirin. Bes û bi tenha ve wan li wan cihan de dikarîbûn serpereştîya xwe lê bidin bicihkirin, yên ku ew berê di jêrdestîya wan de dihatin bidîtin.

Serdarîya Turkî hate bileberkevtin, ku ew bi hêza çekan ve Kurdên Dêrsimê nikare bi serberjêrî ve bide bikirin. Jibervêjî ve wê siyaseta "Şekir û dar" pê date bidestavêtin û bikaranîn, ya ku ew bi serkevtinê ve bêtir hate biderkevtin. Ji bona nimûne Serdarê Erzeromê Samix Paşa "dikarîbû Xelkên cih ji Kurdan bi du bendên dijminên hev ve bide bikirin, yên ku her yek ji wan li nik Dewletê de ji xwe re li piştgirtinê û diyarîyan de dihatin bigerandin".

Nexweşbûn û sextîya rêyan li Dêrsimê de hêrîşên Turkan ji bona serberjêrkirinê ber bi pir keleman ve dihatin birûkirin. Desthilanîya Turkan ji bona hilanîna wan keleman ji ber xwe Xelk datin bineçarîkirin, ku ew rêyên Diyarbekrî tanî Erzeromê bidin bivekirin, yên ku ew di Bolomor, Xozan, Mezgirt û Palo re dihatin biderbasbûn. Samix Paşa ev bi mehne date bidanîn, ku Kurdên Dêrsimê hêjî carekê ji caran jî wan bêş û bacên xwe nedane bidan.

Wî date bisozdan: "dê li karê Kurdan de di vekirina rêyan de nala dana bêş û bacên derengî lê bête bitemaşekirin, yên ku ew divabûn bihata bidan, herwehajî wî bes û bi tenha ve bi pêşkeşkirina sê cemên nan ve di rojê de ji bona Karkerên Dêrsimê li xwe de date bidanîn". Weha fermanên Samix Paşa jiber liberxwedana bi jêhatî ve ji bal Xelkên Kurd de bi carekê ve nihatin biserkevtin. Pir ji Began jiber şelafîyên xwe ji bona desthilatîya Turkî jîna xwe dane bigorîkirin. Weha Kurdên bêzarbûyî Qayimqamê Dêrsimê Xolya Beg dane bikuştin.

pêwendîyên nobûyî di navbera Imperatorîya Rusî û Osmanî de, yên ku ew bi cenga Rusî-Turkî ve di salên 1877-1878 de hatin bidestpêkirin, bi lez û bez ve li ser rewşa ramyarî de li Dêrsimê de datin bikêrkirin. Weha hin ji desthilatîyên Begên Kurdan pêwendîyên xwe bi nehênî ve ligel Rusan de datin bidanîn. Gava ku Mensur Axa Qayimqamê Xozanê bi kombûna hêzên Rusî li Aleksenderpol de pê hate bizanîn, wî Wênerekî xweyî pê bawerkirî ji bona Rêberên leşkerê Rusî ligel pêşkeşkirina amadebûna karkirinê de ligel wan de date birêkirin, ku heger ew ber bi Dêrsimê ve bêtin birêkevtin, dê Meşayixên Kurdên rêça Alî-Ilahî bi ragiyandinê ve pê bidin bidestpêkirin, ku serfirazîkirina Kurdên Dêrsimê bi yarmetîya Rusan ve bi fermana Xwedanwendîyê ve têtê biderkevtin.

Ligel destpêkirina cengê desthilatîya Turkî hestîya oldarîyê li nik Kurdan de di hemû Wilayetên Rojhilat de dixwest bide bigûrkirin; lêbelê ev karê wê tevde bi carekê ve bi boşayî ve hate biçûyîn. Herwehajî Kurdan li ser daxwaza Turkî de ji bona pêşkeşkirina serbazîkirinê bi beramberkirinên liberxwedanê ve dane bivegerandin, Yên ku ew bi serhildana çekdarî ve hatin veguhestin. Weha di çîrya pêşî de sala 1876 de Samix Paşa bi birûskekê ve hate

biagehdarkirin, ku Kurd li heremên Mûşê, Bedlîsê û Wanê de ne bes tenê jimara daxwazkirî ji Serbazan nadin bipêşkeşkirin, "herwehajî pêrejî ew Serbazên Hilanînê jî nadin bipêşkeşkirin, yên ku navên wan li xanên serbazîkirinê de hatine bitomarkirin". Şah Hisên Beg li Kozincanê de li ser dawxazên Samix Paşa de date bibersivkirin, ku ew bi mercekî ve amadebûna xwe dide biderxistin, ku dê ew hêzan bide bipêşkeşkirin, heger bi xwe ve Rêberîya wan bide bikirin. Weha Dewleta Sultan bi neçarî ve bi vî mercê hanê ve pê hate birûniştin. Lêbelê Kurdên li jêrdestîya Şah Hisên Beg de helwestandina wîna bi başî ve nedane bipesinandin û date bidazanîn: "Em bacan nadin, em hêzan nadin bipêşkeşkirin; jiber ku em li ser xwe de nabînin, ku em van tiştan bidin bipêşkeşkirin. Heger ku ev cenga hanê ji bona liberxwedana welêt be, weha ji bona wêna me alîkarîya Sultan navê. Em dikarin welatê xwe bê yarmetîya Sultan jî bidin biparastin".

Destpêkirina serhildanê bi eşkere ve li Dêrsimê de bi hoyê hatina hêzên Turkî ji bona nava wêna hate biderkevtin, bi armanca ku ew bi carekê ve liberxwedana Xelkên wêna bidin binabûdîkirin. Hêza bingehîyî livandîyî serhildanê ji Cotkarên Dêrsimê dihate bipêkhatin û ew tevde bi carekê jî ve biçekdarbûn. Weha Pêrşehbenderê Yawerê Konsulê Ingilizî Biloti dide bixeberdan, ku tevaya "Eşîrên Dêrsimê bi eşkere ve serhildan dane bikirin, yên ku serjimara wan bi nêzîka 30000 Nefer ve têtin bederkevtin." Beramberî Dêrsimyan leşkerê Turkîyî çarem hate bişerkevtin, herwehajî hin ji orduwên cihî jî tev li wan de hatin bikirin. Şer li ser qotên çîyayên Tuçik û Xot date bidestpêkirin: jiber ku tevaya Xelkên revyayî jiber hêzên Turkî li wêderê de hatibûn bikomkirin. Şeran bi sê rojan ve date biajotin. Weha Kurdên Tuçik berê xwe ber bi

Eşîrên Kurdên Dorhêla xwe ve ji bona alîkarîya wan bête bikirin. Lêbelê wan Eşîran jî xwe di zîneteke pir tesk de didatin bidîtin. Di van bêhnên teng û dujwar de Ermenîyan ji wan re yarmetî dane bipêşkeşkirin. Weha hêzên hevgirtîyên yekkirîyên Kurd û Ermenîyan Turk ber bi herema Pak ve duçarî vegerandinê dane bikirin. Yeke ji Beşdarên şerê Tuçik dide binivîsandin: "Piştî bi serkevtina pênc rojan ve Sipahê Osmanî hate bivegerandin, yê ku wî carekê din ji nuh ve bi hêrîşên tûj date bidespêkirin. Turkan çiyayên serbestkirî bi topan ve bi rengekî givaştî ve dane bitopbarîkirin, lêbelê di nava Şervanan de hîç ziyan nihate bipeydakirin. Şer 15. rojan date biajotin. Herdu alîya bi mêrxasî û gernasî ve didane bişerkirin. Lêbelê çaxa Turkan datin bidîtin, ku ew bi agir ve nikarin zora me bidin bibirin, ew bi hemû pêrabûnên divayî ve ji bona me bê av û nan bihêlin hatin bipêrabûn, da ku ew me bi berdestkirinê ve bidin bineçarîkirin. Wehajî vêjî alîkarîya Turkan neda bikirin".

Lêbelê piştî cudabûna bîr û bawerîyê û kêşe kêşê di nav Liberxwedanan de date bidestpêkirin. Yek ji wan digot: divê em Tuçik berdin û xwe bi penayî Xotî-Tîresipî bidin bikirin. Yekekî din ji wan digot: ev rêya hanê dê me bi şikandinê ve bide bigihandin. Di encamê dawî de hinek ji Liberxwedanan ji bona Xotî-Tîrsipî hatin biçûyîn, piştî ku wan xeleka bi dorlêgirtinê ve dane bişikandin. Weha Dewleta Turkî kêmbûna hêza Dêrsimyan ji xwe re date bikêskirin û ew bi hêrîşeke tund de hate bipêrabûn, ku wê pê Tuçik date bivegirtin. Piştî ketina kelehê Kurdan bi şerên Pêşmergetîyê ve dane bidestpêkirin. Biloti ji Terabzûnê di çêrya Pêşî de di sala 1878 de ji bona Markiz Solsbêrî dide binivîsandin: "... Bigir berî çar Ina Kurdan di bin rêberîya Hekim Ahmed Paşa de hêrîşeke şevîyî ji

nişkêve li ser perçeyî ji orduwa pêşîyî leşkerê Arzencanê Turkî de date bikirin, yê ku ew ji sê tanî çar gurdanan dihate bipêkhatin, yê ku jimara her yekê ji wan bêtir 300 Neferî dihate biderkevtin. Ew hemû hatin bidîlkirin, herwehajî Kurdan sê topên çiyayî, jimareke mezin ji çekan, ji teqemenî û xuraka leşker ji bona serê çiyan dane biveguhestin". Herwehajî wî di piştrejî de date bidiyarkirin, bê çawan Kurd di tiraşên Mêrdîn Bogaz de xwe didane bibingehkirin û wan derbasbûna hêzên Turkî ji bona nava welêt didane bibergîrîkirin.

Di vê dema hanê de Kurd û Ermenîyan şerê xweyî tûj di çiyayên Xotî-Tîrsipî de didane bikirin. Vê mêrxasîya qehremanîya ne pêşbîn hêzên Turkî ji bona ber bi pêş ve bi neçarî rawestandinê ve dane bikirin. Çemê Menzur bi sînorê cudabûnê ve di nava herdu alîyên Şervanan de hatibû bikirin.

Piştî bi serketinên pir ji pêrabûnên buhurandina çem jiber şerkirina bêeman ji bal Kurd û Ermenîyan ve Turk duçarî neçarî rawestandina hêrîşên xwe hatin bikirin. Weha hêzên Turkî ji bil li vir û dera hanê de pêve bi serkevtina di hin hereman de nikarîbûn desthilatîya xweyî bi carekê ve li ser Dêrsimê de bidin bivegirtin.

Yek ji rûçikên diyarî nîşana raperîna Dêrsimê de Gelêrîbûna wêna bi xwe ve tête biderkevtin. Di şer de tevaya Tudeyên Dêrsimê ji Biçûk û Mezin û Pîrekan tevde bi hev re têde dihatin bibeşdarîn.

Weha ger ku em vê rastîya hanê li ber çavên xwe de bidin bidanîn, ku cihê Dêrsimêyî sitratîcî ew rola bingehîyî giringî pêşî di cengê de ligel Turkan pê hatîye bidayîn û keftilefta Dêrsimeyî lehengî her û her guhpêdana tevaya Kurdan di deverên din de ber bi xwe ve didate bikişandin. Halo Merov dikare bide bigotin, ku vê

serhildan û raperîna hanê giringbûneke taybetî ji xwe re dabû biwergirtin. Wisa Evserê Ingilizî di Sipahayî Turkî de Milingin bi eşkere ve dide binivîsandin: "ku çiyayên Dêrsimê ji bona Netewê Kurd bi keleheke pir sext ve têtin biderkevtin". (R. 19, 150).

Wetov ev rastîyên hanê jî bi diyar ve didin bieşkerekirin, bê çima Dewleta Turkî ew hêzên mezin ji bona bi carekê ve berbadkirina serhêldana Dêrsimyan didatin biraserîkirin.

Rûdanên Dêrsimê berî û di dema destpêkirina cenga Turkî-Rûsî de di salên 1877-1878 de hatin birûdan. Bi armanca nehiştina belavbûna serhildana Kurdan li Dêrsimê de ji bona tevaya Kurdistanê de Dewleta Turkî hêrîşeke leşkerî dijî Eşirên Kurdên nezalkirî date bidarxistin. Gorîyên vê hêrîşa hanêyî di bin Rêberîya Walîyê Kurdistanê de Ismaîl Paşa de li ser Kurdên heremên Ilkila, Ixçankend, Botan, Cezîrê û heremên din de bi pir ve dihatin biderkevtin. Lêbelê encamên van pêrabûnên hanê bi carekê ve bi serberjêrî armancên çavdêrî ve dihatin biderkevtin. Wer Ariyanov dide binivîsandin: "Gewrên Şêxên Eşîrên Botan û Hekarê bes û bi tenha ve çavdêrîya dema leşkerî didatin bikirin, da ku ew ji bona vezîvirandina serxwebûna xweyî windakirîyî berê xwe ji bona ser Turkên çepel û gurî bidin biçengkirin". (R. 50, 158).

Weha bi nobûna pêwendîyan di navbera Turk û Rusan de hêvîya Kurdan bi alîkarîya Rusan ve ji bona wan bêtir dihate bikirin. Herwehajî di wê demê de bi xwe jî ve Rêberîya leşkerî li piş Qefqasya de bi nêzîkbûna cengê ve ligel Turkan de guhpêdaneke mezintir bi Xelkên Kurd ve li heremên sînor de pê didane bidan. Weha Balozvanê Rusî li Turkîyê de raportek di 23 çirya paşî de sala 1876 de dayite birêkirin, ku ew têde dide bigotin: "ku li ser

Rêberîya Qafqasya tête bidîtin, ku ew dildarîya Kurdan ji xwe re bide biwergirtin û ew ligel wan de divê pêwendîyên nehênî bide bikirin, mîna ku ew di cengên çûyî de dihatin bikirin. heger na, dê Dewleta Turkî bikaribe wanan ber bi xwe ve bide birakişandin û li ser tepkên Ingilîzî de wan Kurdên Şervan bi gij me ve bidin bikaranîn". (R. 50, 86).

Bi rastî jî desthilatîya Turkî li heremên Kurdistanê de ji bona mêldarîkirina Serekên Kurdan û xistina wan ji bona nava sipahê Turkî bi hemû kar û baran ve hatin birabûn. Lêbelê encamên wan hîç bi carekê ve bi giringî ve nihatin biderkevtin; jiber ku Kurdên wan hereman hîç Serbaz ji bona Turkan nedidane bipêşkeşkirin û pêrejî jimara Revîyan ji serbazîyê ber bi berzbûnê ve dihate biçûyîn. Da ku revîn ji serbazîyê neyête bikirin, Rêberîya Turkî ji jêsitendina hespên Kurdan ji wan û veguhestina wan ji bona peyedarîyê date bibiryarîkrin. (R. 17, 25, 485, 1234).

Weha pêrûniştina Şêxê Hekarêyî bi nav û bang ve Ubeydulah bi beşdarbûna xwe ve ji bona nava cengê dijî Rusya alîkarîya Turkî bi kişandina hinek ji Eşîrên Kurdan ve bi bal wê ve date bilîstin. Lêbelê rûdanên hatî dane bixuyanîkirin, ku ew gava kêsperestî, ya ku Şêx hatibû bipêrabûn, tevî ku wê jî tanî radeyekî rabûna bi Şûreşê ve di Kurdistanê de date biderengîxistin, ne bi beramberî Rusan ve nala gaveke dujminatîyê dihate biderkevtin, herwehajî nejî ew bi beramberî Dewleta Sultan ve bi gaveke mêldarîyê ve dihate biderkevtin.

Weha bi başî ve Cîgerê Selteneta Osmanî Ingilistan hate biliberkevtin, ya ku wê hemû gavên lihevhatî ji bona mayîna asayiş û aramîyê li Kurdistanê de hate bipêrabûn. Weha Balozvanê Ingilizî pir carî ji Dewleta Turkî bi

derkirina Serekên Kurdên bidesthilat ve ji Kurdistanê didate bidaxwazîkirin. Herwehajî di hemdemê de jî Ingilîzan ji bona rakişandina Serekên Kurdan bi bal xwe ve di rêya peyetîyê de, nokerîyê de, diyarî û sozan de didatin bixebatkirin. Herwehajî ligeljî de wanan ligel Ermenîyan û yên din ji Gelên Filan didane biyarîkirin û wan her hêvîyeke rizgarîkirinê di nava canên wan de didate bikuştin. Weha Ingilîzan ji bona peqandina katbûna kêra Rusya di navbera Kurd û Ermenîyan de bi carekê ve bi her kar û barekî ve dihatin bipêrabûn. Weha Ingilîz di rêya Kurdan de, mîna ku Rojnamevan û Nivîsvanê Ermenî Ravî dide binivîsandin, bi bergirekî pir xurt ve didatin bidîtin, yên ku ew dikarin di pêşkevtina Rusan de di deşta Furatê tanî Hindistanê de bêtin birawestandin. (R. 300, Jimar 167, Sala 188o).

Tevîlivêjî de dek û dolabên diplomasîya Ingilîzî berên daxwazkirî hemû ji xwe re dane bicîanîn. Wehajî desthilatîyên Turkî ligel pêşnihadên Ingilîzî de der barê bi derkirina Serekên Kurdan ve ji Kurdistanê bi bê dilî ve lê didane bitemaşekirin; jiber ku ew dihatin bitirsandin, ku ev pêrabûnên sertî hanê dê alozîyên nuh bidin bivêxistin, tevî ku hêjî Turkî hêvîya xwe bi karanîna Kurdan ve ji bona liberxwedana sînorên xweyî bakurê-rojhilat û rojhilat nedabû bibirîn.

Weha Kurdan di dema bûyînên şeran de pir barên giran çi ji alîyên serbiser yanjî bi pûl ve ji bona pêşkeşkirina xurakên pêwistî ji bona hêzên Turkî didane bihilgirtin. Ji van baran tevan jî sengîtir belavkirina Serbazên Turkan li ser malên Kurdan de û mayîna wan li wir de dihate biderkevtin. Lêbelê di pêrabûnên cengînî de pir kêm ji Kurdan têde hatin bibeşdarîkirin. Di roja pêşî de ji cengê Kurd li ber serekên xwe hatin birabûn û bi

destpêkirina bêhna kêsa pêşî ve ew ligel çek û teqemenîyên xwe de ji gorepana şer hatin bibazdan.

Wer bi xêrayî ve Kurd ji sipah bi deste ve bi carekê ve xwe didatin bivedizandin. wisa ji bona nimûne di 17 axlêva sala 1877 de 1500 Merov ji bajarê Beyazî de hatin bi çûyîn û di rê de 1000 Suwarên din jî ji Kurdan ji leşkerekî din tev li wan de hate bikirin. Weha di dema dorgirtina keleha Beyazîdê de bes û bi tenha ve li nik Ubeydulah de ji 5000 Kurd 1443 kes hatin bimayîn. Vê rastîya hanê Ubeydulah bi devjêberdana dorgirtina kelehê û vegerandina wîna ve ji bona Bargêrê pê date bineçarîkirin. Herwehajî pir caran jî şerkirina li tenişta Turkan de Kurdan xwe ji ber ji bona alîyekî din didane bivedizandin; pêrejî pir caran jî wan ji Rusan didane bidaxwazîkirin, ku ew di nava sipahê wan de bêtin biwergirtin.

Biserkevtinên Rusan li nêzîka Qarsê, li Bayezîdê, li Saxanloxa û li Xinis-Kal de kêreke pir giran li ser rewş û zîneta Kurdistanêyî ramyarî de datin bikirin. Weha Şahbenderê -Konsulê- berê li Erzeromê de Ivanov xweser piştî ketina Qarsê dayite binivîsandin: "Ez bibawerim, ku Kurdistan bi kûrbûn ve niha di şureşe de û li karxistina wêna de dide biremankirin". Weha lihevhatina girêdayî di navbera Turkî û Rusya de di 31 rêbenda sala 1877 de pêşketina biserkevtina hêzên Rusî di qûlbûna heremên rojhilat de ji Selteneta Osmanî de û herwehajî di Kurdistanê jî de hate birawestandin; jiber ku li wê derê de di rastîya rastîyê de hêzên Rusî tu liberxwedaneke wetov nedane bidîtin, jiber ku Xelkên cih bendawrîya herifandina sitembarîya Turkên çilk û çepel ji xwe re didane bihêvîkirin.

Tevgera Kurd di bin Rêberîya Ubeydulah de

Cenga Turkî-Rusî tengavîya abûrî û ramyarî di Selteneta Osmanî de date bigûrkirin. Nemaze şerên leşkerî di anîya rojhilatî welêt de bi rengekî pir bedî giran ve li ser rewşa abûrî de di heremên rojhilatî welêt de dane bikêrikirin, cihên ku Kurd û Ermen lê dihatin bijîyandin.

Bê dildarî Gundî, yên ku wan dikarîbun bidana bikarkirin, ji bona serbazîkirina di nava sipah de dihatin bikişandin. Herwehajî talankirina gundan ji bal hêzên rêxistî de û bêtirkirina bacan jî ji bona dagirtina xizna dewletêyî valayî pir Gundî dilê wan hate bimayîn. Ligel komkirina bacan jî de zordarî û sitemkarîya Karmendên Turkan û Zemîndarên Kurdan ligel hevdû de dihatin bitengalkirin. Gava ku bac nedihatin bidayîn, Dewleta ji bona komkirina wan bi darê ço ve hêz didane birêkirin. Pir caran desthilatîyên Dewletê ji Xelkê dana bacan ji bona sala dahatî jî didane bidaxwazîkirin. Di pir heremên Kurdî jî de Zemîndarên cihî jî li gora kêfa xwe de mezinbûna bacan didane binîşankirin. Vê nîşankirinê û komkirina bacan bi darê zorê ve pir dilên Gundîyan dane bihiştin.

Weha birçîbûna sala 1878 - 1880 tevaya abûrîya heremên Kurdî bi carekê ve ji hêz û tuwanê date bixistin. Bi vî rengê hanê ve Rojnamevanê Times -Tayms- di avdara sala 1880 de dayite binivîsandin: "Destana li Diyarbekir û Musilê de pir gewre ve tête biderkevtin û tevaya xelkê bi carekê ve ji destikên jîyanê hatine bibêbeşkirin". Weha bes û bi tenha ve li Hekarê de 10 hezar Merov ji birçîbûnê hatine bimirin. Herwehajî Rojnama Mişak dayite binivîsandin: "Birçîbûna her û her bi bêtir ve tête biderkevtin. Xelk di her cihî de bi bêhêz û

rewa ve têtin biderkevtin. Weha ew jiber birçîbûn û nexweşîyê bi kelexên hestîyên avêtî ve li ser kenarên kolanan de têtin veguhestin. Her û her ew li ser kolan û şeqaman de axîn û nalînan didin biberzkirin û qencîyekê ji bona jîyan û nemanê didin bidaxwazîkirin. Birçîbûnê abûrîya veguhestî û nîv veguhestî li nik Kurdan de date bitengalkirin. Bi hezaran ji Kurdan ve di rewş û zîneteke bêhêvî de dihatin bijîyandin; jibervêjî ve wan berên xwe ber bi bakur ve, ber bi sînorê Rusî ve dabûn bivekirin, bi hêvîya ku ew ji xwe re penayekê yaxud letekî nan ve li Rusya de bidin biwergirtin. Bînvan didin binivîsandin, ku hemû rê û rûbar li dorhêlên çiyayê Araratê de bi Birçiyên Kurdan ve hatine bidagirtin. Pir ji wan li ser rê û banan de ji birçîbûnê hatine bimirin.

Herwehajî birçîbûnê di salên 1877 - 1878 de heremên Kurdistana iranê jî ber bi xwe ve dayite bivekirin. Li ser encamê zuhabûna salê de û di pişt re jî li ser avrabûn û lehîyên pir de birçîbûneke pir gewre û belake pir mezin bi serên Xelkê ve hate bikevtin. Li gora peyvên Bînvanan de rewş û zîneta Xelkên Kurdistana Iranê bi hîç awayekî ve ligel rewş û zîneta Xelkên heremên rojhilatî ji Selteneta Osmanî de nedihatin bicudakirin." Weha hêjîbêtir Mişak pêde dire û ew dide binivîsandin: "Wisa birçîbûnê ji Xelkê li hin cihan de aqil û sewda date biberdan. Wan nema bi ferman, yasan û qanûnan ve yaxud bi pasevanîyê jî ve pê didan biguhkirin. Wan lek bi lek ve bi hezaran ve bi hev re hêrîşî ser Embaran didane bikirin û genim ji wan didane biderxistin".

Ev destana gewre, ya ku ew bi serên Milet ve hatibû bikevtin, ji bona serhildaneke Kurdîyî nuh bi palpêdanekê ve dihate biderkevtin. Weha Serkirdayetîya vê serhildana hanê Şêx Ubeydulahê Nehrî Serekê Rêça

Neqşebendî didate bikirin, yê ku kêra wîna her û her di nava Kurdan de di salên heftêyî dihate bibalkirin.

Piştî cenga Turkî - Rusîyî salên 1877 - 1878 Şêx bi eşkere ve ji bona serhildanê xwe dida bilikarxistin. Herwehajî pêrejî Erebên Wilayeta Begdadê jî amadebûna tevlêbûna xwe ligel Serhildanê de dane biderxistin, heger ku Kurd Musilê bidin bivegirtin.

Bernameya Ubeydulah bi lezbûna belavbûna serhildanê ve bi armanca rizgarîkirina tevaya rexê rojhilat ve ji Selteneta Osmanî ji nava pencên Dewleta Sultan didate bipêwistîkirin. Weha li ser hêza Şûreşgêrên Çekdar de ji Eşîrên Megur û Memeş li Iranê de di bin Rêberîya Lawê Şêx de vegirtina Rewanduz û di pişt re jî vegirtina Begdadê hatibû bidanîn, herwehajî li ser beşekî ji hêzên din de di bin Rêberîya Kurê wîyî Biçûk Abdulqadir de vegirtina Emadîyê û Musilê hatibû bidanîn û ligel hêzên mayî de Ubeydulah bi xwe ve bajarê Wanê bide bivegirtin.

Dewleta Sultan, ya ku ew bi likarxistina serhildanê ve bi agehdarî ve dihate biderkevtin, hin gav ji bona bergirtina nerabûna wêna datin biavêtin. Weha di payiza sala 1879 Marşal Semih Paşa nala Serleşkerê Enedolêyî çarem hate binîşankirin û ew pir bi desthilatîyan ve hate birêkirin. Berî ku ew ji bona nava pêrabûnên şer bête bikevtin, wî hêzên ji Erzeromê, Erzîcan, Musilê, Diyarbekrê, Wan û ji cihên din li dora Hekarê de datin bi-komkirin, da ku Xelkên wan cihan nikaribin xwe tev li Şêxê Şûreşgêr de bidin bikirin.

Jiber rewşa nuh hatî û nêzîkbûna zivistanê Şêx Ubeydulah bi destpêkirina Serhildanê ve neda bilezkirin. Bi destpêkirina sersala 1880 ve wî wênerên xwe ji bona nik hemû Serekên Kurdan dane birêkirin û ji bona serhildana giştî beramberî Koledarên Turkî û Farisan wî ji

bona wan date bibangkirin.

Li gora raportê Şahbenderê Ingilizîyî Giştî Apot de li Erzeromê de ku her roj ji 500 tanî 1000 Merov ji bona nik Ubeydulah dihatin. Apot di mêjûwa 8 axleva sala 1880 de dide binivîsandin: "Ji bona tevan, yên ku ew di nava Kesên Mîrîyî Farisî û Turkî de têtin bidîtin, Ubeydulah bi dijbûna bi carekê ve ji wan re tête biderkevtin". Şêx bi xwe ve yanjî yekekî ji Zarokên wîna li Serdanên wî de didane bipêşewazîkirin.

Vê serhildana hanêyî likarxistî ji bona vêxistinê li ser sînorên Selteneta Osmanî û Şahînşahîya Iranî de sergêjî ji bona Ingilistanê didate bipeydakirin. Weha Ingilizan yek ji baştirîn gav dijî Kurdan ji bona parastina sînorên Turkî - Iranî û nehiştina derbasbûna Kurdan di nava wan re didatin bidîtin. Ji bona vê mebesta hanê jî Balozvanên Ingilizî li Istenbolê û Tehranê de ligel Sultan û Şah de dest bi gift û goyê ve dane bikirin, herwehajî Ingilîzan li ser pêrabûnên leşkerî de ligel yên dijî Kurdên sersînor de dane biaxivtin.

Di dawîya gelawêja sala 1880 de li Şemdînan de nala Kongireyekî Serokên Kurdan hate bigirtin. Ew Kongirê hanê di mêjûwa Kurdan de bi firehtirîn Kongire dihate biderkevtin. Wêner ji Sulêmanîyê, Amedê, Hewremanê, Botan, Çiyayê Sasûnê, Sêrtê, Mûşê, Wanê û ji Kurdistana Iranê ji bona kongirê hatibûn binardin. Herwehajî Serokên heremên dûr jî mîna Siwasê û Amasya jî ji bona Kongire hatibûn. Ubeydulah armanca bingehî ji bona girtina Kongire di hevalbendîtîya Eşîrên Kurdî û amadekirina şûreşê de didate bidîtin. Kongire di zîneteke bahoz de dihate bigirtin û têde pir bîr û bawerîyên tûj û cudan dihatin biderkevtin. Hin ji Serokên xwe firoş ji bona desthilatîyên Turkan di pêşîya pêşî de pirsiyarîya

hevalbendîtîya Eşîrên Kurdi beramberî Ermenîyan û Fileyên din didane bipêşkeşîkirin.

Ubeydulah bi xurtî beramberî van bîr û bawerîyên hanê ve hate birawestandin û bi diyarî ve armancên wanî kujî ji bona Kurdan di ayinde de date bieşkerekirin. Wî date bixuyanîkirin: "Hegerjî tanî niha Turkan pişta Kurdan dayite bigirtin, ev jî bes û bi tenha ve bi armanca danîna Kurdan bi beramberî Filan ve li Enedolê de dihate biderkevtin. Belam heger ku Ermenî li wêderê de bêtin binabûdîkirin, dê giringbûna Kurdan bi xwe ve di çavên Dewleta Turkî de bête bişikenandin". Ligelvêjî de wî hêjîbêtir date bipêvekirin, ku karekî wisa dê Dewletên Ewropî gij bi Kurdan ve bide birakirin. Wehajî pêrejî Ubeydulah li ser pêwistîya pêkanîna Kurdistaneke serbixwe de date biaxivtin: "Bese bînfirehbûn û mana me nala Neşînvanan ji bona Olnenasên Turkan bêtin bimayîn. Divê em bêtin birizgarîkirin". Wîna Dewleta Iranê jî li rexê Sultan de di nava Dujminên Kurdan de date bidanîn. "Ev herdu Dewletên hanê li ber pêşkevtina me de têtin birawestandin û ew ber li ber me de didin bigirtin".

Di çaxa girtina Kongire de li ser bingehê cudabûnan di nava Serokên Kurdan de û herwehajî nevîya hinan ji wanan bi rawestandin dij bi Sultan ve Ubeydulah biryara dawî ji bona guhertina pilana serhildanê date bidan. Weha pilana nuh li ser bingehên rastîyên li guherê de hate bidanîn û Şêx ew di kombûna giring de li Nehrê de date bipêşkeşkirin.

Ubeydulah armanca nêzîkî nihayî Serhildanê bi rizgarîkirina Kurdistana Iranê ve date bidanîn; jiber ku Dewleta Iranê bigir tevaya hêzên xwe ji bona berîya Turkumanîyan dayite birêkirin, da ku ew raperîna Turkumanîyan bide biberbadkirin. Wina di vî babetê hanê

de date bigotin: "Hegerjî ku guhpêdana Fursan nebe-ramberî Turkumanan jî bihate bidîtin, divê em ji wan neyêtin bitirsandin; jiber ku dê bi zor ve Iran bikaribe 100 hezar Serbaz bide bikomkirin, yên ku nîvên wan ji Zarokên me Kurdan têtin biderkevtin, yên ku Dewleta Iranê weha sitembarîyê li wan de dide bikirin, ya ku ew ji hêza hilgirtina Merovan tête biderkevtin".

Weha li ser deştên Kurdistana Iranê û perçeyekî ji Ezerbêcanêyî dewlemend li gora pilana Şêx Ubeydulah de divabû bi bingehekî serekîyî abûrî ve ji bona serhildanê bihata biderkevtin. Wî date bigotin: "Jiber ku perçeyekî Kurdistanê bi Iranê ve hatîye bigirêdan, bi şerê ligel alîyê qelstir de dê emê Birayên xwe bidin birizgarîkirin û dê emê bi xwedanê wî welatê dewlemendî merd ve mîna Ezerbêcanê bêtin bikirin, dê emê bi xwedanê kanîyekê ve bêtin bikirin, ya ku ew nayête bimiçiqandin, da ku em cengê dijî Dujminê xweyî din Osmanîyan bikaribin bidin bivêxistin".

Weha bi danîna Ubeydulah ji bona vê pilana hanê ve pêwendîyên ne li ser hev de di navbera Selteneta Osmanî û Şahînşahîya Iranê di dema û di piştî cenga Rusî-Turkî de û bi taybetî ve pevçûnên wanî hergavî li ser tuxûb de dihatin biderkevtin. Iranê li Kongirê Berlinê de -1878 Cuma- ji Turkîyê daxwazîya herema Kuturayî giringî sitratîcî dabû bikirin. Şêx xweser hate liberkevtin, ku dê Selteneta Osmanî di gava Serhildana Kurdan de hîç rê li ber wan de nede bigirtin, gava ku ew di nava sînorê Iranê re bêtin bibuhurandin. Nav û dengê Şêx di nava Kurdên Iranê de pir xurt dihate biderkevtin; jiber ku piranîya wan ji Musulmanên Sunî dihatin biderkevtin.

Xweser piştî bi dawîhatina civînê ve bi jêhatîbûnê û likarxistina Serhildanê ve hate bidestpêkirin û ji bona

girawkirina çek Xelkên Nas ji bona Navînîyên giring hatin birêkirin. Seyid Ebdul-Rehman ji bona Hoyê, Seyid Sadiq ji bona Selmasê û Şêx Bedîn ji bona Ormiyê hatin binardin. Bi jêhatîbûneke pir bi diyar ve li Kurdistana Iranê de Hemze Axa Serokê Eşîra Meguran pê dihate birabûn. Weha Şahbenderê Rusîyî Giştî li Tebrîzê de dayite binivisandin: "Ku Kurdên Iranêyî perîşan, yên ku ew ji bal Serpereştîya Iranê de hatine bidaxkirin, hemû gijbûn û heşteyên wanî dujminayetî beramber bi Iranê ve tête biderkevtin". Şahbender waha didate bipêşbînîkirin: "ku dê ew hemû Şêx bidin bihembêzkirin û dê ew li wî de mîna Dilsozekî lê bidin bitemaşekirin û dê ew tevde bi carekê ve ji bona rexê wî bêtin biveguhestin".

Jêhatbûna Hemze Axa ji bona likarxistina Serhildanê de dilmayîna Serdarê Sablaxê -Mehebad Cuma- Lutif Alî Mîrza date biderxistin. Pevçûna di navbera wan de bi hoyê destpêkirina serhildana Eşîra Mengur ve hate biderkevtin. Hemze Axa berê xwe ber bi Şêx Ubeydulah ve date bivekirin, da ku ew jê yarmetîyê bide biwergirtin.

Ubeydulah bi pêrabûna cengê ve di kewçêrnîkê de di sala 1880 de date bidestpêkirin. Piştî ku serhildana Mengur li Iranê hate bivêkevtin, li gora pilana danînîyî berê de divabû li ser serhildanê de bi sê semtan ve bihata bivêkevtin: Li ser hêza Kurdîyî yekem de di bin Rêberîya Ebdul-Qadir û Hemze Axa de girtina Sablax û di pişt re jî Tebrîz hatibû bidanîn, li ser hêza duwem de di xakê Iranê de li Mergever de di bin Rêberîya Mohemed Sadiq de hatibû bidanîn, divabû ku ew jêhatîbûnên hêza yekem bide bihêsanîkirin û ew bajarê giringî li ser sînor de Ormiyê bide bivegirtin. Hêza sêyem di bin Rêberîya Mohemed Seîd de li Biradostê de hatibû bipêkhatin û bi erkê

bingehîyî vê hêza hanê de dihate biderkevtin, ku ew ligel hêza duwem de tevaya heremên rojavayî Ormiyê, Selmasê û Hoyê bide bibindestkirin. Rêberîya Giştîyî van herdu hêzan di nava destên Şêx Ubeydulah de dihate biderkevtin.

Di roja duwem de Pelên Hemze Axa û yên Abdul-Qadir ji bona herema Mergever hatin bigihaştin, bêyî ku ew ji bal hêzên sinorîyî Iranî de bêtin biberamberîkirin. Li wêderê de Serokê Kurd cih Mohemed Axa ligel 500-600 Kurdan tev li wan de hate bikirin. Herwehajî Xelkên herema Şino, yên ku wan ji bal desthilatîya Iranê de pir azar didane bixuwarin, bi 400.Merovan ve çek dane bihilgirtin û ew jî tev li serhildanê de hatin bikirin.

Di 10 kewçêrînka sala 1880 de Şureşvanan herema Mengur bi destên xwe ve dane bixistin, herwehajî li wêderê de Oelekî ji Suwaran bi jimareke bêtir ji hezar Kesî ve tev li wan de hate bikirin. Di 15 kewçêrinkê de Şureş ji bona nava herema Lacan jî hate bikevtin, ya ku têde Eşîra Pîran dihate bijîyandin. "Eşîra ku ew bi dilsoztirîn Eşîr ve di nava Kurdan de ji bona bîr û bawerîya yekitîya Kurdan dihate biderkevtin". Vê Eşîra hanê 2000 Peye û 1000 Suwar ji bona serhildanê date bipêşkeşîkirin.

Bi lez û bez ve Serhildanê tevaya heremên Kurd li Iranê de date bivegirtin. Serhildanvan Pelên Çekdar didane birêxistin, da ku ew tev li hêzên Ebdul-Qadir de yaxud tev li hêzên Ubeydulah de bêtin bikirin. Hêzên tuxûbîyî Farisîyî kêm bi bê liberxwedanî ve ber û paş xwe didane bitexkirin.

Di nîvê kewçêrînkê de Kurdan tevaya heremên Lacan û Serdeştê ji bona nava destên xwe dane bixistin. Weha Şûreşgêrên Kurd, yên ku ew li ser kîsên Tudeyên Serhildanvan de roj bi roj ve hêza wan dihate

biberztirînkirin, metirsîyeke rast û durust ji bona nava dilê Dewleta Iranê de date bixistin. We Bînvanekî Farisî dide binivisandin: "Niha nebes tenê dijî Iranê 20000 Kurd hatine biraperîn, lêbelêjî tevaya Xelkên Kurdistanê bi carekê ve dijî Iranê li ser lingên xwe de hatine birabûn".

Şûreşgêran xwe bi lez û pele ve bi gewretirîn bajarê Kurdistana Iranê Sablax -Mehebadê- ve dane bigihandin. Weha gava ku Lutuf Alî Mirza evaya date bidîtin, ku tevaya Xelkên bajêr bi carekê ve li şureşê de didin bipiştgirtin, wêçaxê ew ligel Şûreşgêran de bi gift û bêjkirinê ve hate bikevtin û Şureşgêran rê pê dane bidan, ku ew ligel Zar û Zîçên xwe de û bi Peyên xwe jî ve piştî danîn û hiştina çekan bi malên xwe ve ji bajêr dikarin bidin bibarkirin. Di pişt re bêyî berdana guleyekî bi tena xwe ve jî Kurd ji bona nava bajêr hatin bikevtin.

Veşartina biserkevtinên gewreyî Raperînvanan dihate bidîtin, mîna ku Peyanêrê Times -Tayms- dayite binivîsandin: "ku Xelkên welêt ji kurdan, yên ku ew ji bal Dewletê de bi sitemkarîyê ve dihatin bistirandin, Ubeydulah nala Rizgarvanekî dilsoz lê pêşewazî didane bikirin. Di çaxa şeran de ligel Pelên sînorê Iranê de di piranîya caran de Evser û Serbazên Kurdan, yên ku wan di nava Sipahê Iranê de didane biserbazîkirin, xwe ji bona alîyê Kurdan didane biguhestin".

Piştî li berxwedaneke sivik de Kurdan bajarên Minduab, Milikyan,Meraxe datin bigirtin û ew bi serkevtî ve ber bi Tebrîzê ve dihatin biçuyîn. Derkevtina Kurdan ji nişkê ve li nêzîka Tebrîzê de tirs û alozîyeke mezin ji nava dilên Xelkê hate bikevtin. Xelkên Bajêr dest bi çekkirina xwe ve dane bikirin û wan senger û çeper dane bidurustkirin.

Şêx Ebdul-Qadir di dema pêşkevtina leşkerê

serhildanê de ji bona girawkirin û parastina jîna Xelkên xwe Sipartî û malên wan bi hemû gavên pêwist ve hate pêrabûn. Herwehajî pêrejî wî bi taybetî ve jîn û malên Neşînvanên Rusî datin biparastin.

Ji bona serpereştîkirinê û parastina şîrazê qanûn û yasan li heremên vegirtî de Ebdul-Qadir Fermandar Ji Hozanan dane binîşankirin û piştî vegirtina sablaxê Serdarîyeke Demî ji bona Kurdistanê hate bipêkhatin. Weha ev karê hanê bi pêrabûnekê ve ji bona danîna Serdarîyên din ji bona bi pêrabûna kar û barên li rastê de dihate biderkevtin. Belam Serdarîya Kurd bi bêsînor ve pir bi lawazî ve dihate biderkevtin û biderkevtina wêna bi derkevtineke vebuhurandî ve dihate vedîtin.

Lêbelê rewş û zînet li herema Ormiyê de bi yekcarê ve bi cudanbûn ve dihate biderkevtin. Li wir de deshilatîyên Iranî bi alîkarîya Hengecîyên -Regiment- leşkerîyên cih ve dikarîbûn liberxwedana bi kêr ve ji bona Ormîyê bidin birêxistin. Jiber giringbûna gewrebûna cihê sitratîcîyî bajêr Ubeydulah bi her giranîyekê ve ji bona wergirtina wêna didate bikarkirin. Di vê pêla noyî hanê de di rojavayî welêt de Dewleta Iranê bi pêrabûnên pêwist ve ji bona nabûdkirina bizava Kurdî hate birabûn. Weha bi fermana xweser ji Şah ve komek ji hêzên Iranî di bin rêberîya Ismet Al-Sultan de ji Tebrîzê hate birêkevtin û koma Duwem di bin Sermiyandarîya Evserên Siwêsrî de di bin Rêberîya Hemze Mîrza Hemşe Al-Dilobô de ligel Evserên Ewropî ji Tehran de ji bona Hemedan û Kermenşah hatin birêkevtin. Koma sêyem di bin Rêberîya Teymur Paşa de ji bajarê Hoyê hate birêkevtin. Komek ji leşkerîyî din ji Hemedan û Erdebîlê hate bipêkhatin.

Di dema ku Iranê xwe ji bona lêdana serhildana Kurdan de didate bilikarxistin, hêzên Kurdîyî Şûreşgêr

hêrîşên xwe li ser Tebrîzê de didane bikêmkirin û ew bi talanîkirina heremên Ezerbêcanîyî zengîn ve hatibûn bikeftin. Pir ji Kurdan, yên ku wan xwe ji ber reva ji ber birçîbûnê bi serhildanê ve dabûn bigihandin, piştî ku çavên wan ji talanîkrinê hatin bitêrkirin, dev ji serbazxanên Şûreşgeran dane biberdan. û ew ji bona nava malên xwe hatin bivegerandin.

Weha Şahê Iranê rewş û zîneta kar û baran li Kurdistanê de tanî wî sînorî bi saw ve didate bidîtin, ku wî xwe hêjî ligel likarxistina hêzên Farisî de didate bidîtin. Pêrejî wî berê xwe ji bona Rusya û Ingilistanê date bivekirin û ji wan date bidaxwazîkirin, ku ew Dewleta Turkî ji bona wergirtina pêrabûnên nabûdkirina Kurdan ji paş ve bidin bidilkirin.

Dewleta Şah hêzên xweyî Suwarîyî halanîyî taybetî, yên ku ew bes di dema cengê de dihatin bibangkirin, ji vê mebesta hanê jî hatin bidaxwazîkirin. Nêzîka 20000 Suwar ji Kiradaxyan û Şahîniyan hatin bikomkirin û biçekkirin. Van Suwarên hanê roleke pir mezin di nabûdkirina serhildana Kurd de datin bilîztin. Weha wan bi karên xweyî dir û hov ve tirs û lerz di nava tevaya Xelkên Kurdistanê de dane belavkirin. Ji bona lêdana serhildana Kurdan Dewleta Şah Xanê Mekiyan Teymur Paşa date binîşankirin. Hatina Teymur Paşayî bi lez ve ber bi Ormiyê ve nehiştina bajarê dorlêgirtî ji bal Kurd de bête biberdestîkirin. Ubeydulah Mohemed Sadiq bi leşkerekî 2000 Şervanan ve dijî Teymur Paşa date binardin. Belam Teymur Paşa dikarîbû xwe ji cewşîne bide bidûrkirin û ew xwe ji rexê din de nêzîkî bajêr bide bikirin. Wî Kurd di lihevxistina nêzîkî Pilawe de dane bibezandin. Di pişt re jî Şêx xwe ber bi Cinis-Kal ve date bikişandin, lêbelê Teymur Paşa bi dû ve hate bikevtin û wî

rêya xwe de Xelkên bê guneh li dora Ormiyê de dane bitalanîkirin.

Weha rewşeke nebar ji bona Kurdan hate bipêkhatin, yên ku wan berên xwe ber bi Sablaxê (-Mehebadê-, Cuma) û Tebrîzê ve dabûn bivedan. Weha ji Bêbextîya Serokên Kurdan, yên ku wan serhildan dane bifirotin, herwehajî jiber kêmbûna hêzên Liberxwedanan di encamê derçûna beşekî ji Kurdan ji nava wan de Ubeydulah û Hemze Axa bi vegerandina ber bi paş ve hatin bineçarîkirin. Di vê çaxa hanê de hêzên Iranî bi lez û bez ve dihatin
bipêşvekevtin, yên ku wan di nava erdên Kurdan de liberxwedaneke nuh li ber xwe de nedidane bidîtin.

Hêzên Iranê di rêya xwe de gund û bajarên Kurdan didatin bisûtandin û bitalanîkirin. Biçûk û Mezinên Kurdan bi bê cudabûn ve didane bikuştin û bigurandin. Ji vê kuştin û gurandina hanê ne temen û nejî beşdarbûn yanjî nebeşdarbûna serhildanê didate bikêrkirin. Ostandarê -Parêzgêrê- Miyandun Excete Mîrza Ebdul-Qasim sûnd û peyman didate bixwarin, ku ew dê serê her Kurdekî bide bifirandin, yê ku ew ji bona nava destên wî bête bikevtin. Ji bona dirbûn û hovbûna Ostandar ji bal desthilatîyên Tebrîzê de navtêdan jêre dihate bidayîn.

Li gora nûçeyên rojnameya Turkî Dem de Dewleta Iranê date bizanîn, ku her yekî serê Kurdekî bide bianîn, dê ew 4 Lîran ji xwe re bide biwergirtin. Hêzên Iranî bi dirbûn ve û bi bê mehrebanî ve Xelkên Kurd didane bikuştin û xwîn di heremên Kurdî de didane birijandin û ew berên xwe ber bi Sablaxê -Mehebadê- ve didin bivekirin.

Di 8 çirya paşî de hêzên Tehranê ligel hezên Bînabe de di bin rêberîya Itimad Al-Sultanî de li nêzîka

Sablaxê -Mehebadê- de bi hev ve hatin bigihaştin û di pişt re ew bi du Biran ve ji hev hatin bicudakirin. Yek ji wan Biran li Sablaxê de hate bimayîn û Bira din ber bi Ormiyê ve xwe date bikişandin. Bi nêzîkbûna hêzên Iranî ve ber bi Sablaxê ve Xelkên wêyî Kurd, yen ku wan bi carekê ve pişta serhildanê didatin bigirtin, ji bona serên çiyan hatin biderkevtin.

Abdul-Qadir, Hemze Axa û yên din ji Serokên Kurdan xwe ber bi herema Mergever de dane bivegerandin. 4 leşkerên Peyade û 1500 Suwar ligel 4 Topan de bi pey wan ve hatin bikevtin. Di bin givaştina hêzên Farisî de Serpêçîvanên Kurdan di çirya paşi de di sînorê Selteneta Osmanî de hatin bibuhurandin. Iranê ji Dewleta Sultan date bidaxwazîkirin, ku ew Serokên Kurd bide bigirtin û wan ji bona Iranê bide biberdestkirin. Ev daxwaza hanê ji bal Ingilistanê û Siwêdê de lê hate bipiştgirtin.

Wehajî Balozvanê Ingilizî li Istenbolê de Goshin li ser Dewleta Turkî date bimerckirin, ku "ew divê Ubeydulah bide bisizakirin yanjî wî ji bona Iranê bide biberdestkirin".

Piştî çend ji Bîrxistinên li dûhevdû de ji rexên Dewletên Navcîkirinê hêzên Sultan bi çend gavan ve ji bona girtina Ubeydulah hatin birabûn, nemaze piştî ku ji wan re bi eşkere ve hate bixuyanîkirin, ku Şêx xwe ji remana ji nuh ve careke din vêxistina serhildanê nade bidûrkirin, herwehajî ew ji bona vê nêta hanê jî çek û niyazmendîyên leşkerî ji xwe re dide bikomkirin.

Weha ji bona Ubeydulah bi zimanekî pir zinharî ve agehdarî hate bipêşkeşkirin, ku ew divê ligel Wênerên Dewleta Turkî de ji bona gift û bêjkirinê bide bipêwendîkirin. Bi vî rengî ve Sulêman Paşa bi jîrbûna

xwe ve Şêx di bin çavdêrîyê de ber bi Istenbolê ve date bibirin û weha ew li wêderê de nala Dîlê Rêzlêgirtî hate bijîyandin.

Weha bi vî rengê hanê ve ev serhildana Kurdayî mezin hate bidawîkirin. Lêbelê Hemze Axa Serokê Eşîra Mengor bi dirêjî ve beramberî desthilatîyên Iranê date bişerkirin. Hêjîbêtir bi serdejî ve di dawîya sala 1880 de Eşîra Şikakîyî mezin û Eşîrên din jî beramberî bi Iranê ve bi serhildanê ve dane bidestpêkirin; lêbelê desthilatîyên Iranî bi lez û bez ve dikarîbûn van serhildanên hanê bide binabûdîkirin.

==

Li vir de ev wergerandina hanê hate bidawîkirin; jiber cudabûna li ser mafeyê çapkirina Duwemî wergerandina wêyî Kurmancî di navbera min û Mizgîn de hate biderkevtin. Mizgîn ev Nivîsta hanê ji zimanê Rusî ji bona zimanê Erebî derî bi derî ve divabû bida biwergerandin û min jî divabû ew ji bona Kurmancî bida biwergerandin. Tevî ku ew cudabûna hanê li ser mercê jorî de bi parastina mafeyê çapkirina duwem ve hate biçarekirin, ev wergerandina hanê him ji bal min û himjî ji bal Mizgîn de hate birawestandin.

Ez hêvîdarîm, ku dê ez rojekê tevaya vê nivîsta hanêyî pir bi nerx ve bidim biwergerandin.

Dr. M. S. Cuma